

Przegląd Prawno-Ekonomiczny

REVIEW OF LAW, BUSINESS & ECONOMICS

styczeń-luty-marzec

Nr 46
(1/2019)

WYDZIAŁ ZAMIEJSKOWY
PRAWA I NAUK
O SPOŁECZEŃSTWIE | **KUL**

WYDAWCA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II | Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie
w Stalowej Woli

ADRES REDAKCJI

Redakcja „Przeglądu Prawno-Ekonomicznego” | 37-450 Stalowa Wola, ul. Ofiar Katynia 6a |
e-mail: ppe@kul.pl

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

dr Artur Lis – redaktor naczelny (editor-in-chief) | dr David W. Lutz (Holy Cross College w Notre Dame, USA) | dr Dariusz Żak – zastępcy redaktora naczelnego (associate editors) | dr hab. Grzegorz Wolak – sekretarz redakcji (administrative editor) | dr hab. Piotr T. Nowakowski – redaktor ds. międzynarodowych (international editor) | dr hab. Filip Ciepły, dr Isaac Desta (Holy Cross College w Notre Dame, USA), dr Dorota Tokarska, dr Dominik Tyrawa, dr Timothy Wright (Holy Cross College w Notre Dame, USA) – redaktorzy tematyczni (subject editors) | dr Piotr Pomorski – redaktor statystyczny (statistical editor) | mgr Agnieszka Lis – redaktor językowy polskojęzyczny (Polish-language editor) | mgr Tomasz Deptuła (USA) – redaktor językowy anglojęzyczny (English-language editor) | prof. dr hab. Nikolaï Gołowaty (UKRAINA) – redaktor językowy rosyjskojęzyczny | dr Judyta Przyłuska-Schmitt – redaktor konsultant (consulting editor) | mgr Rafał Podlesny – redaktor techniczny (layout editor)

RADA NAUKOWA

ks. prof. dr hab. Antoni DĘBIŃSKI (Rektor KUL Lublin) | prof. dr hab. Thomas BURZYCKI (Holy Cross College w Notre Dame, USA) | prof. dr hab. Wiktor CZĘPURKO (Ukraina) | dr hab. Leszek CWIKŁA (KUL Stalowa Wola) | prof. dr hab. Czesław DEPTUŁA (KUL Lublin) | dr hab. Marzena DYJAKOWSKA (KUL Lublin) | abp. prof. dr hab. Andrzej DZIĘGA (Szczecin) | dr hab. Krzysztof GRZEGORCZYK (Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu) | nadkom. dr Dominik HRYSZKIEWICZ (Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie) | prof. dr hab. Aleks JUDASZEW (Interregional Academy of Personnel Management, Ukraina) | prof. dr hab. Marian KOZACZKA (KUL Stalowa Wola) | prof. dr hab. Andrzej KUCZUMOW (KUL Stalowa Wola) | prof. dr hab. Pantelis KYRMIZOGLU (Alexander TEI of Thessaloniki, Greece) | dr hab. Antoni MAGDOŃ (KUL Stalowa Wola) | ks. prof. dr hab. Henryk MISZTAŁ (KUL Lublin) | prof. dr hab. Wojciech NASIEROWSKI (University of New Brunswick) | prof. dr hab. Jurij PACZKOWSKI (Ukraina) | prof. dr hab. Pylyp PYLYPENKO (Ukraina) | prof. dr hab. Anton STASCH (European Akademy of Technology & Management, Oedheim Niemcy) | prof. dr hab. Tomasz WIELICKI (California State University, Fresno) | ks. dr hab. Krzysztof WARCHAŁOWSKI (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego)

RECENZENCI ZEWNĘTRZNI

dr hab. Leszek BIELECKI (Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych w Kielcach) | dr Walentyn GOŁOWCZENKO (Interregional Academy of Personnel Management, Ukraina) | dr hab. Mirosław KARPIUK (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) | dr Barbara Lubas (Nadbużańska Szkoła Wyższa w Siemiatyczach) | prof. dr hab. Oleksander MEREŻKO (Ukraina) | dr Kiril MURAWIEW (Interregional Academy of Personnel Management, Ukraina) | dr Łukasz Jerzy PIKULA (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) | ks. dr hab. Tomasz RAKOCZY (Uniwersytet Zielonogórski) | dr hab. Krystyna ROSŁANOWSKA-PLICHCIŃSKA (Wyższa Szkoła Zarządzania i Ekologii w Warszawie) | dr hab. Piotr RYGUŁA (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) | dr hab. Romuald SZEREMIETIEW (Akademia Obrony Narodowej) | prof. dr hab. Jerzy Tomasz SZKUTNIK (Politechnika Częstochowska) | prof. dr hab. Dariusz SZPOPER (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) | dr hab. Andrzej SZYMAŃSKI (Uniwersytet Opolski) | dr Agnieszka OGRODNIK-KALITA (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie)

DRUK I OPRAWA

VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI | ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin | tel. 91 812 09 08 |
e-mail: druk@volumina.pl

ISSN 1898-2166 | Nakład 300 egz.

Spis treści

Artykuły

KAROL BAJDA *Kryminologiczne oraz kryminalistyczne aspekty wybranych form współczesnej przestępczości zorganizowanej w Polsce* | 9

KAROL JUSZKA *Geneza instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego* | 25

DOROTA SEMKÓW *Fałsz materialny dokumentu. Aspekty prawne i kryminalistyczne* | 40

KAROLINA PAŁKA *Analiza odpowiedzialności karnej za mowę nienawiści w wybranych porządkach prawnych* | 55

JAN KLUZA *Postępowanie dowodowe w oparciu o art. 168a i art. 168b k.p.k. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego o sygn. I KZP 4/18 oraz wniosku Prokuratora Generalnego do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 6/18* | 68

ROBERT TALAGA *Prawo kuratora spadku do wynagrodzenia za czynności podejmowane przed sądem administracyjnym* | 84

DOMINIK TYRAWA *Model gospodarowania odpadami komunalnymi przez wspólnoty mieszkaniowe* | 108

KATARZYNA KOS *Czy sądy w Polsce mogą nie stosować prawa wtórnie niekonstytucyjnego?* | 132

ANDRZEJ MICHALIK *Kościelna osoba prawna jako założyciel spółdzielni socjalnej w wymiarze prawno finansowym* | 154

WOJCIECH GIEMZA *Znaczenie deklaracji interpretacyjnych w międzynarodowym prawie traktatów* | 179

KAMIL LEŚNIEWSKI *Kapelani na współczesnym polu walki. Wybrane zagadnienia statusu kapelana w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego* | 213

MAGDALENA MICHALSKA *Koniec arbitrażu? Wokół wyroku TSUE – Slovakische Republik vs. Achmea BV (C-284/16)* | 228

MATEUSZ PALUCH *Organizacja służby zdrowia w Wojsku Polskim w latach 1918-1925* | 244

TOMASZ FRANC *Kilka uwag o ochronie zwierząt wykorzystywanych w cyrkach* | 254

ŁUKASZ CHYLA *Kilka uwag odnośnie do europejskiej reformy obowiązków prospektowych* | 273

ZBIGNIEW KLIMIUK *Uwarunkowania rozwoju handlu zagranicznego Polski w latach 50. i 60. XX w. Próba realizacji strategii intensywnego i selektywnego rozwoju* | 296

KAROL SKOREK *Teoria kosztów komparatywnych – ujęcie krytyczne* | 328

ZBIGNIEW KLIMIUK *Handel i kooperacja przemysłowa RFN z krajami bloku komunistycznego do 1970 r. na tle ekspansji zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich po II wojnie światowej* | 339

Glosa

GRZEGORZ WOLAK *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2018r., III CZP 115/17* | 377

SŁAWOMIR ZWOLAK *Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 3 października 2017 r., II SA/Kr 784/17* | 399

Sprawozdanie

ARTUR LIS *Ustawa o ustanowieniu Święta Chrztu Polski* | 409

PIOTR KRZYŻANOWSKI *Sprawozdanie z konferencji naukowej: XXIII Zjazd Katedr Teorii i Filozofii Prawa „Państwo – społeczeństwo – kultura: formalne i nieformalne źródła prawa”* | 419

Tekst źródłowy

ARTUR LIS *Testament Dzierżka z ok. 1190 roku* | 422

Contents

Articles

KAROL BAJDA *Criminological and Forensic Aspects of Selected Forms of Contemporary Organized Crime in Poland* | 9

KAROL JUSZKA *Genesis of institution of the conditional discontinuation of criminal proceedings* | 25

DOROTA SEMKÓW *Material Falsity of the Document. Legal and forensic aspects* | 40

KAROLINA PALKA *The analysis of the hate speech laws in the selected countries* | 55

JAN KLUZA *Evidence proceedings based on art. 168a and art. 168b code of criminal proceeding. Comments on the resolution of the Supreme Court, IKZP 4/18 and the application of the General Prosecutor to the Constitutional Tribunal in case K 6/18* | 68

ROBERT TALAGA *The right to remuneration of curator of the estate for actions taken before the administrative court* | 84

DOMINIK TYRAWA *Model for the management of waste by the community housing* | 108

KATARZYNA KOS *Are the Polish Courts Able Not to Apply the Secondary Unconstitutional Law?* | 132

ANDRZEJ MICHALIK *Church legal person as a founder of social cooperative in financial aspect* | 154

WOJCIECH GIEMZA *The Meaning of Interpretative Declarations in the International Law of Treaties* | 179

KAMIL LEŚNIEWSKI *Chaplains on the modern battlefield. Selected issues of chaplain's status in the light of international humanitarian law* | 213

MAGDALENA MICHALSKA *The end of arbitration? Reflections on the CJEU's judgment – Slowakische Republik vs. Achmea BV (C-284/16)* | 228

MATEUSZ PALUCH *Organization of the health service in the Polish Army in years 1918-1925* | 244

TOMASZ FRANC *Some comments on the protections for circus animals* | 254

ŁUKASZ CHYLA *Some Remarks on the European Reform of Prospectus Law* | 273

ZBIGNIEW KLIMIUK *Conditions of the development of foreign trade in Poland in the 1950s and 1960s. An attempt at implement the strategy of intensive and selective development* | 296

KAROL SKOREK *Theory of comparative costs – critical approach* | 328

ZBIGNIEW KLIMIUK *The trade exchange and industrial cooperation of the Federal Republic of Germany with the communist bloc states until 1970 at the background of the expansion of the country's foreign direct investments after the World War II* | 339

Gloss

GRZEGORZ WOLAK *Gloss to the decision of the Supreme Court of 19 October 2018, III CZP 115/17* | 377

SŁAWOMIR ZWOLAK *Gloss to the judgment of the Provincial Administrative Court in Krakow of 3 October 2017, file ref. II SA / Kr 784/17* | 399

Report

ARTUR LIS *Act on the establishment of the Baptism Day of Poland* | 409

PIOTR KRZYŻANOWSKI *Report on the Scientific Conference: XXIII Convention of Cathedrals of the Theory and Philosophy of the Law «State-society-culture: formal and informal sources of law»* | 419

Source text

ARTUR LIS *Testament of Dzierżek from around 1190* | 422

Zbigniew Klimiuk

Handel i kooperacja przemysłowa RFN z krajami bloku komunistycznego do 1970 r. na tle ekspansji zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich po II wojnie światowej

The trade exchange and industrial cooperation of the Federal Republic of Germany with the communist bloc states until 1970 at the background of the expansion of the country's foreign direct investments after the World War II

Wstęp

We wrześniu 1969 r. po raz pierwszy w historii RFN powstał rząd z socjaldemokratycznym kanclerzem Willy Brandtem na czele. Była to ważna data dla stosunków RFN-ZSRR oraz RFN-kraje bloku sowieckiego. Rząd ten bowiem, wbrew uzasadnionym w części atakom opozycji, przystąpił wkrótce do rozmów z krajami socjalistycznymi. Po odbyciu szeregu spotkań szefowie i ministrowie spraw zagranicznych ZSRR i RFN w dniu 12 sierpnia 1970 r. podpisali w Moskwie układ o wzajemnym wyrzeczeniu się użycia siły, w którym dali wyraz dążenia do normalizacji i rozwoju pokojowych stosunków w Europie oraz uznali zasadę nienaruszalności granic. W rzeczywistości układ ten otworzył nowe możliwości ekspansji: dla ZSRR ekspansji politycznej i przygotowywanej (ale nie zrealizowanej) militarnej na Europę Zachodnią, dla RFN możliwość ekspansji gospodarczej na kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Układ został ratyfikowany przez Bundestag w dniu 17 maja 1972 r. Stanowił on ważną część składową szerszego procesu szczególnej normalizacji stosunków między państwami socjalistycznymi a RFN oraz stosunków w Europie w ogóle. W dniu 3 października 1971 r. zawarto porozumienie między Wielką Brytanią, Francją, USA i ZSRR w sprawie Berlina

Zachodniego. Przez podpisanie układów ze Związkiem Radzieckim i innymi krajami socjalistycznymi kanclerz Brandt zyskał uznanie na arenie międzynarodowej, czego wyrazem była pokojowa Nagroda Nobla przyznana jesienią 1971 r. Koalicja SPD-FDP sprawowała władzę do 1982 r., co świadczyło o znacznym poparciu społeczeństwa zachodnioniemieckiego dla nowej polityki wschodniej, szczególnie w jej wymiarze gospodarczym. Kres polityczny rządzącej koalicji położyła polityka USA zapoczątkowana przez prezydenta R. Reagana. W jej wyniku RFN zmuszona została do zrewidowania polityki wschodniej (Ostpolitik) i powrotu do bardziej zrównoważonych stosunków ze Stanami Zjednoczonymi.

Celem badawczym niniejszego opracowania jest opisanie intensywności powiązań handlowo-inwestycyjnych RFN z krajami bloku komunistycznego w okresie od zakończenia II wojny światowej do 1970 r. na tle ich powojennej ekspansji kapitałowej w ramach gospodarki światowej. Hipotezą jest natomiast stwierdzenie, iż do 1970 r. biorąc pod uwagę powojenną ekspansję kapitałową i handlową RFN w ramach gospodarki światowej oraz wysokie tempo wzrostu gospodarczego i wysoki jej udział w produkcji światowej, stosunki z krajami bloku radzieckiego miały z punktu widzenia gospodarki zachodnioniemieckiej charakter marginalny, na co bez wątpienia istotny wpływ wywarły nieuregulowane stosunki polityczne będące konsekwencją II wojny światowej. Bariere stanowiła również odmienność systemów społeczno-gospodarczych, a przede wszystkim nieprzystosowanie systemu nakazowo-rozdziałowego w krajach realnego socjalizmu do nawiązywania bezpośrednich kontaktów gospodarczych z zagranicą z pominięciem najwyższego szczebla politycznego. Kraje bloku komunistycznego traktowały natomiast współpracę z RFN jako szansę na pozyskanie nowych technologii niezbędnych do modernizacji swoich gospodarek, które w tym czasie znajdowały się już w sytuacji powiększającej się „luki technologicznej” w stosunku do krajów wysokorozwiniętych. Metodą naukowo-badawczą zastosowaną w niniejszym tekście jest metoda monograficzno-statystyczna. Analiza koncentruje się głównie na okresie przed 1970 r., ale obejmuje także lata 70. i 80. XX w.

Struktura zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich za granicą. Struktura geograficzna

Zachodnioniemieckie inwestycje bezpośrednie za granicą charakteryzowała na przełomie lat 70. i 80. przewaga lokat w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych, co odpowiadało ogólnym trendom rozwoju eksportu po II wojnie

światowej¹. W okresie tym nastąpiła zmiana motywów inwestowania kapitału za granicą. Dawnej kapitał poszukiwał zastosowania na terenach o dużych i tanich zasobach siły roboczej i surowców. Były to zazwyczaj słabo rozwinięte kraje surowcowo-rolnicze, przeważnie kolonie i państwa uzależnione od metropolii. Rozwój technik wydobywczych pozwolił w tym czasie na pozyskanie dawnej niedostępnych złóż surowcowych. Rozwinięto produkcję surowców syntetycznych, zastępujących naturalne, obniżono także zużycie surowców na jednostkę towaru. Wszystko to przyczyniło się do spadku atrakcyjności nierozwiniętych gospodarczo terytoriów jako kierunków lokat kapitałowych. Swoje znaczenie jako odbiorcy kapitału zagranicznego utrzymały jedynie te państwa, które dysponowały złożami surowców unikalnych i ropy naftowej².

Rozwój nauki i techniki zmienił wymagania w zakresie międzynarodowego podziału pracy. Dla zainwestowania w tym czasie kapitału konieczne było istnienie odpowiedniej infrastruktury, przeszkolonych kadr, korzystnych warunków kooperacji i wreszcie zbytu. Coraz większą rolę odgrywały gałęzie „surowcochłonne” wymagające dużego zaangażowania w badania. Zbyt wytworzonych w długich seriach towarów wymagał odpowiedniego rynku, który w krajach rozwijających się nie mógł jeszcze sprostać tym wymaganiom³. Również brak możliwości kooperacji w sferze wytwarzania ograniczało inwestowanie kapitałów w tych krajach. Inwestorzy nie znajdowali producentów części i podzespołów niezbędnych do wytworzenia skomplikowanych technicznie wyrobów. Konieczność importu tych części podwyższała koszt całkowity produkcji.

Również czynniki polityczne odgrywały tu znaczną rolę. Brak stabilizacji gospodarczej i politycznej oraz częste zmiany, jakie zachodziły w tych krajach w tym czasie: dekolonizacje i nacjonalizacje zwiększały ryzyko i ograniczały ekspansję kapitału na ich rynki. Z drugiej strony powstała EWG, wprowadzono wymienialność walut państw europejskich, co miało dodatni wpływ na zaangażowanie kapitału wewnątrz grupy wysoko rozwiniętych państw europejskich.

---

¹ H. Giersch, Paque K., Schmieding H., *The fading miracle. Four decades of market economy in Germany*, Cambridge University Press, 1992.

² Z. Klimiuk, *Zmiany w strukturze i obrotach kapitałowych RFN po II wojnie światowej spowodowane rewaluacją marki zachodniemieckiej (do 1985 r.)*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” KUL, Tom 6 (42)/2014, nr 2, s. 77-114.

³ F. Heidhues, *Zur Theorie der internationalen Kapitalbewegungen*, Tübingen 1983.

Tabela 1. Udział procentowy grup krajów i wybranych krajów w zagranicznych inwestycjach bezpośrednich RFN (w %)

Kraje/Lata	1980	1982	1984	1987
Uprzemysłowane kraje zachodnie	82,8	82,3	83,2	88,3
w tym:				
kraje EWG (od 1981 r. z Grecją)	36,2	32,3	31,4	33,6
Francja	11,1	8,5	7,6	.
Belgia/Luksemburg	10,5	10,0	9,0	8,0
Pozostałe kraje europejskie	18,0	15,6	14,8	13,3
Szwajcaria	8,9	7,9	7,2	6,5
Pozaeuropejskie kraje uprzemysłowane	28,6	34,4	37,0	41,3
USA	20,9	25,8	28,4	34,2
Kraje rozwijające się (bez OPEC)	14,2	14,4	13,5	10,2
w tym:				
Afryka	1,3	1,6	1,3	.
Ameryka	10,7	10,5	10,0	.
Azja i Oceania	2,2	2,4	2,2	.
Kraje OPEC	2,9	3,3	3,2	1,4
Państwa socjalistyczne	0,1	0,0	0,0	0,1

Źródło: *Die Kapitalverflechtung der Unternehmen mit dem Ausland nach Laendern und Wirtschaftszweigen 1979 bis 1985. Beilage zu Statistische Beihefte...*, op. cit., Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik, Nr 3/1987 i *Statistische Beihefte...*, op. cit., Nr 12/1988.

Od wielu już lat prym wśród odbiorców zachodnioniemieckich kapitałów wiodły USA i kraje EWG. W 1975 r. udział tych krajów wynosił 45,4%, a w 1985 r. 63%⁴. W stosunku zaś do inwestycji w wysoko rozwiniętych państwach kapitalistycznych udział ten kształtował się w 1985 r. na poziomie 73,7%. Szczególnie należy podkreślić wzrost eksportu kapitału do krajów EWG. Było to związane z procesem integracji Europy Zachodniej. Udział krajów EWG w ogólnej kwocie inwestycji bezpośrednich RFN za granicą zwiększył się z 14% w 1961 r. do 35,3% w 1975 r., a w 1985 r. tylko nieznacznie obniżył się wynosząc 33,5%. Najszybciej rozwijały się inwestycje w krajach Beneluxu i Francji. Największy udział w eksportowanym z RFN kapitale przypadł wśród krajów EWG na Belgię/Luksemburg (w 1985 r. 9,2%, w 1975 r. -9,9%, w 1961 r. -2,8%), Francję (w 1985 r. 8,25%, w 1975 r. 10,3%, w 1961 r. 5,4%) i Holandię (w 1985 r. 6%, w 1975 r. 6,7%, w 1961 r. 2,3%). W latach 1976-1980 udało się RFN osiągnąć nadwyżkę w eksporcie kapitału do krajów EWG i przekształcić ponad 6 miliardowy deficyt na 4 mld DM nadwyżki w 1980 r. Kraje te tradycyjnie już utrzymywały ze sobą ożywione kontakty ze względu na bliskość terytorialną, zbliżony poziom rozwoju, jak również względy polityczne⁵. Głównym jednak odbiorcą zachodnioniemieckiego kapitału pozostawały Stany Zjednoczone. W ciągu trzech lat 1975-1977

⁴ Od 1981 r. łącznie z Grecją.

⁵ J. Edwards and K. Fischer, *Banks, finance and investment in Germany*, Cambridge 1994.

na USA przypadało 3,8 mld DM, co stanowiło 25% lokat. Stan inwestycji RFN w USA na koniec 1985 r. wynosił 39,3 mld DM, osiągając 30% wywiezionego z RFN kapitału w formie inwestycji bezpośrednich. Ogólnie udział krajów przemysłowych w całej kwocie kapitału zachodnioniemieckiego lokowanego za granicą w formie inwestycji bezpośrednich wzrósł z prawie 40% przed I wojną światową do 86% w 1985 r. Główne czynniki, które zadecydowały o takiej przewadze państw przemysłowych były następujące:

- a) stabilna sytuacja polityczna i socjalna wpływająca na znaczne obniżenie ryzyka związanego z podejmowaniem działalności inwestycyjnej;
- b) możliwość niezakłóconego transferu zysków i repatriacji zainwestowanych kapitałów do kraju macierzystego;
- c) obecność wysoko wykwalifikowanej siły roboczej;
- d) chłonny rynek wewnętrzny będący odzwierciedleniem wysokiej siły nabywczej ludności;
- e) dużo wyższa zdolność absorpcji najnowszych osiągnięć nauki i techniki, które były nieodłącznym elementem inwestycji bezpośrednich.

Po II wojnie światowej inwestycje bezpośrednie w krajach rozwijających się koncentrowały się na obszarach o stosunkowo rozwiniętym potencjale gospodarczym, czyli przede wszystkim w Ameryce Łacińskiej. W 1975 r. na kraje te przypadało 44,6% globalnej sumy inwestycji bezpośrednich RFN w krajach rozwijających się, z czego w 75% partycypowały trzy kraje: Brazylia, Meksyk i Argentyna. W 1985 r. na kraje te przypadało już 47,2% ogólnej sumy inwestycji bezpośrednich w krajach rozwijających się⁶. Obecność RFN w tym rejonie świata rozwinęła się jeszcze w okresie przedwojennym, zarówno w formie handlu zagranicznego, jak i lokowania kapitału. W latach 1961-1975 obserwowano stały spadek udziału tych krajów na korzyść Afryki. Miało to związek ze stowarzyszeniem grupy krajów afrykańskich z państwami EWG. Udział Afryki zwiększył się z 9,4% w 1961 r. do 17,1% w 1975 r. Zaistnienie kapitału zachodnioniemieckiego na tym obszarze było utrudnione przez utrzymujące się po wojnie silne związki z byłymi metropoliami (Wielką Brytanią i Francją), a także z powodu niepewnej sytuacji politycznej w tych krajach⁷. Niedługa tradycja kolonialna Niemiec miała również aspekty sprzyjające lokowaniu kapitału zachodnioniemieckiego (za granicą) w dawnych państwach kolonialnych. Mianowicie inwestorzy niemieccy nie spotykali się z uwarunkowaną historycznie niechęcią ze strony byłych kolonii, a nawet ich kapitał był traktowany jako karta przetargowa w stosunkach

---

⁶ Łącznie z krajami OPEC.

⁷ *Die Wirtschaft Kapitalistischer Laender in Zahlen*, „IPW Forschungshefte” Nr 4/1977.

z byłą metropolią. Większość zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich w Afryce koncentrowała się na północy kontynentu oraz w Republice Południowej Afryki. Kraje Afryki Północnej były atrakcyjnym miejscem lokat ze względu na położenie geograficzne i bogate złoża surowców, a zwłaszcza ropy naftowej.

Znaczny udział miała również RPA. Inwestycje w tym kraju były szczególnie popierane przez rząd RFN. Rząd inwestował kapitał państwowy, aby stworzyć odpowiednie warunki dla ekspansji kapitału prywatnego. Ogromne wpływy w przedsiębiorstwach RPA miały firmy zachodnioniemieckie, które tworzyły własne filie i wykupowały udziały w przedsiębiorstwach rodzinnych. W innych krajach Afryki rozwój oligopoli był hamowany przez przeciwdziałania silniejszych na tym terenie firm francuskich i brytyjskich. Nowe możliwości ekspansji RFN w tych krajach stwarzało stowarzyszenie państw afrykańskich z krajami EWG oraz silna pozycja RFN w tej organizacji. Rozszerzenie obecności RFN w Afryce miało także znaczenie polityczne. Wpływało ono na stosunki z byłymi metropoliami: Francją i Wielką Brytanią, a także umacniało pozycję RFN na międzynarodowej arenie politycznej. RFN zyskiwała nowych stronników w rozwiązywaniu kwestii międzynarodowych. Udział Azji z kolei w inwestycjach niemieckich był zawsze niewielki. W 1961 r. wynosił 8,1%, w 1975 r. wzrósł do 11%. W tej części gospodarki światowej kapitał niemiecki natrafiał na silną konkurencję ze strony firm amerykańskich i brytyjskich.

Rozwój inwestycji bezpośrednich RFN w krajach rozwijających się był dużo wolniejszy niż rozwój niemieckich inwestycji za granicą. Stąd wniosek, iż kraje rozwijające się nie partycypowały w szybkim rozwoju tej formy działalności RFN na rynku światowym. Udział tej grupy krajów w analizowanej formie eksportu kapitału z RFN spadł z 11% w latach 1978-1982 do 6% w latach 1983-1987. Było to wynikiem z jednej strony kryzysów w krajach rozwijających się, z drugiej zaś niekorzystnych warunków dla inwestorów zagranicznych. W tabeli powyżej wyodrębniono również inwestycje bezpośrednie RFN w krajach bloku komunistycznego. Z danych wynika, iż państwa te miały znikomy udział w kapitale lokowanym przez firmy zachodnioniemieckie za granicą⁸. Charakterystyczny dla tej grupy krajów był fakt, iż rozwój inwestycji bezpośrednich lokowanych w tych gospodarkach był bardzo nierównomierny. Wzrost w latach 1979-1980 został gwałtownie zahamowany i spadł do ¼ w 1981 r. W następnych latach odbywał się powolny wzrost⁹. Stan z 1980 r. osiągnęły i przekroczyły inwestycje bezpośrednie w tej grupie krajów dopiero w 1985 r.

⁸ *W celiach dalniejszego rozwitija torgowo-ekonomiczeskich odnoszenij SSSR i FRG*, „Wniesz-niaja torowlja” Nr 1/1982, s. 15-19.

⁹ C. Tyszka, *Handel zagraniczny RFN w fazie osłabienia*, „Rynki Zagraniczne” z 19 III 1981 r.

Struktura branżowa niemieckich inwestycji bezpośrednich za granicą

Niemieckie lokaty za granicą należały w większości do dużych koncernów. Stąd też eksport kapitału koncentrował się w tych dziedzinach działalności gospodarczej, gdzie rozwinęły swoją działalność duże przedsiębiorstwa. Dominujące znaczenie miały te gałęzie, które również wewnątrz kraju miały największy udział w produkcji i eksporcie. Gros kapitału wywożonego za granicę pochodziło z przedsiębiorstw działających w przemyśle przetwórczym (w 1985 r. 77,3 mld DM, co stanowiło 59%). Na pierwszym miejscu znajdował się przemysł chemiczny. Lokaty zagraniczne tej gałęzi przemysłu zwiększyły się z 8,9 mld DM w 1976 r. do 24,2 mld DM w 1983 r.¹⁰ Duża część produktów tej branży stanowiła bazę surowcową do dalszej produkcji w innych gałęziach. Była zarazem towarem konsumpcyjnym, jak i inwestycyjnym. Niemieckie firmy znajdowały na świecie szerokie pole działania. Przedsiębiorstwa lokowały swoje filie i przedstawicielstwa w krajach, które były odbiorcami ich produktów. Powodem była nie tylko chęć ograniczenia kosztów transportu i bezpośrednia obecność na rynkach zbytu, ale również (coraz częściej) obniżenie kosztów związanych z ochroną środowiska, które w gęsto zaludnionej RFN były coraz wyższe. Niemieccy inwestorzy kierowali się również chęcią wykorzystania wyników badań chemicznych i nowych procesów chemicznych za granicą.

Podobnymi przesłankami kierowali się inwestorzy z branży elektronicznej, którzy zwiększyli swój kapitał zagraniczny w latach 1976-1985 z 3,9 mld DM do 13,9 mld DM, czyli ponad 3,5-krotnie¹¹. Do przodujących należał również przemysł samochodowy. Stan kapitału zaangażowanego przez producentów tej branży wzrósł z 4 mld DM na początku lat 60. do ponad 14 mld DM w 1985 r. (również 3,5-krotnie). Na te trzy gałęzie przemysłu (chemiczny, elektroniczny i samochodowy) przypadało w 1985 r. 52,6 mld DM, co stanowiło 40% całej sumy kapitału zachodniemieckiego zaangażowanego za granicą w formie inwestycji bezpośrednich. Za nimi występowała znaczna przerwa pod względem zainwestowanego kapitału. Kolejne miejsca zajmowały następujące gałęzie: przemysł samochodowy (9 mld DM w 1985 r.) oraz hutnictwo żelaza i stali (2,3 mld DM w 1985 r.). Przemysł maszynowy szukał odbiorców za granicą ze względu na szybki postęp naukowo-techniczny w kraju i technologiczne „starzenie się” maszyn, a także dużą konkurencję na rynku wewnętrznym. Udział pozostałych gałęzi przemysłu był

---

¹⁰ *Monatsberichte der deutschen Bundesbank*, nr 3/1987, s. 29.

¹¹ *Ibidem*, s. 29.

niewielki, szczególnie w przypadku tych, które były bardzo podatne na wahania kursów walutowych, a mianowicie przemysł tekstylny i odzieżowy.

Oprócz przemysłu przetwórczego duży udział miały inwestycje w sferze usług (18,6 mld DM w 1985 r., co stanowiło 14,2%) oraz inwestycje instytucji kredytowych i ubezpieczeniowych (14,3 mld DM w 1985 r.-10,9%). Znaczny rozwój inwestycji bezpośrednich w sferze bankowości był związany z rozwojem wywozu kapitału za granicę w ogóle. Inwestowanie za granicą w przemysł, handel, usługi itd. pociągało za sobą powstawanie instytucji finansujących jako instytucji towarzyszących.

Tabela 2. Niemieckie inwestycje bezpośrednie za granicą wg gałęzi gospodarki niemieckiego inwestora (w mln DM)

Stan na koniec roku Gałąź przemysłu	1979	1980	1981	1982	1984	1984	1985
Ogółem	61.157	74.353	88.429	95.400	106.573	125.875	131.080
Rolnictwo. Leśnictwo, Rybołówstwo	51	58	67	94	83	110	132
Górnictwo	3277	3058	3792	4277	4602	5356	4307
w tym:							
wydobycie ropy i gazu	1347	1801	2045	2492	2804	3115	2308
wydobycie węgla	249	332	428	290	233	224	237
pozostałe	681	925	1319	1495	1565	2017	1762
Przemysł przetwórczy	36.604	43.403	50.953	55.105	61.521	72.443	77.328
w tym:							
przemysł chemiczny	10.842	12.751	15.425	15.560	17.444	19.705	24.244
Hutnictwo żelaza i stali	1801	1768	1884	2098	2115	2151	2346
Hutnictwo metali niezależnych	317	405	593	802	1009	1096	1115
Przemysł maszynowy	4711	5207	5971	6877	7299	8715	9016
Maszyny biurowe i urządzenia przetwa- żania danych	.	996	1228	1399	1567	1064	1135
Przemysł samochodowy	5843	7618	9291	9254	11.296	14.346	14.420
Przemysł elektroniczny	6925	7256	8531	10.200	11.368	13.969	13.926
Przemysł tekstylny	262	304	324	317	341	375	403
Przemysł spożywczy	554	657	602	698	736	756	743
Pozostały	5349	6441	7104	7900	8373	10.266	9980
Przemysł budowlany	531	667	1391	1625	1979	2120	1416
Handel	2555	3167	4213	3738	4241	5106	5359
Komunikacja i łączność	937	1015	1231	1280	1348	1481	1382
Instyt. kredytowe i ubezpieczeniowe	6949	8746	11.265	11.949	13.087	16.106	14.253
Usługi	7778	9964	10.726	11.229	12.774	14.313	18.598
Inwestycje osób prywatnych	2888	3450	4269	4733	5372	6309	5770

Źródło: *Die Kapitalverflechtung der Unternehmen mit dem Ausland nach Laendern und Wirtschaftszweigen, 1979 bis 1985. Beilage zu Statistische Beihefte..., op. cit., Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik, Nr 3/1987 i Statistische Beihefte..., op. cit., Nr 12/1988.*

Nieco inaczej przedstawiała się sytuacja, jeżeli wziąć pod uwagę gałęzie gospodarki, w których lokowali swój kapitał za granicą inwestorzy zachodnioniemieccy. Okazywało się często, że wiele firm rezygnowało z działalności w swojej branży i inwestowało w inne gałęzie gospodarki. Powodem była m.in. chęć zmniejszenia ryzyka związanego z nieoczekiwanym pogorszeniem warunków zbytu na dotychczas produkowane towary, a także poszukiwanie wyższej rentowności dla własnego kapitału w innych dziedzinach gospodarczej działalności. Głównymi gałęziami przemysłu, w które firmy z RFN inwestowały w krajach uprzemysłowionych były następujące: przemysł maszynowy, samochodowy, chemiczny i elektroniczny. Było to związane ze znacznym udziałem tych branż również w globalnej produkcji RFN, szybkim rozwojem tych gałęzi ze względu na postępujący rozwój nauki i techniki, wcześniejszym opanowaniem rynków dzięki eksporterowi tych towarów, a także dużą przewagą finansową nad firmami konkurencyjnymi. Udział przemysłu w globalnej kwocie inwestycji bezpośrednich w krajach rozwijających się był dużo niższy od analogicznego wskaźnika w krajach uprzemysłowionych (o ok. 10 punktów).

Bardziej natomiast rozwinięta była sfera usług. Powodem było przede wszystkim mniejsze zaangażowanie nauki i postępu technicznego w rozwój tej strefy. Gałęzie, w których koncentrował się kapitał w krajach rozwijających się były następujące: przemysł chemiczny, samochodowy, elektroniczny, naftowy, maszynowy i hutniczy. Jeśli chodzi o udział poszczególnych sfer działalności w ogólnej sumie eksportowanego w formie inwestycji bezpośrednich kapitału z RFN, to dominujące znaczenie miał przemysł przetwórczy (46,9 mld DM-11,4%), przemysł elektroniczny (9,1 mld DM-6,9%), przemysł samochodowy (7,9 mld DM-6%), następnie usługi (37,4 mld DM-28,5%), handel (23 mld DM-17,5%) oraz inwestycje w instytucjach kredytowych i ubezpieczeniowych (15,1 mld DM-11,6%). Osiągnięty przez RFN po II wojnie światowej znaczny postęp w technice i technologii umocnił jej pozycję na rynku światowym i umożliwił tak rozległą penetrację kapitału zachodnioniemieckiego w innych krajach.

Tabela 3. Niemieckie inwestycje bezpośrednie za granicą wg gałęzi gospodarki, w które były lokowane (w mln DM)

Stan na koniec roku Gałąź przemysłu	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Ogółem	61.157	74.353	88.429	95.400	106.573	125.875	131.090
Rolnictwo, Leśnictwo, Rybołówstwo	284	410	595	727	870	1010	902
Górnictwo	2329	3220	4156	5227	5737	6908	5539
w tym:							
wydobycie ropy i gazu	1879	2856	3508	4364	4824	5706	4444
wydobycie węgla	17	29	260	305	345	445	382
pozostałe	443	335	388	558	568	757	713
Przemysł przetwórczy	24992	28.869	34.153	37.462	40.319	47.082	46.884
w tym:							
przemysł chemiczny	7954	9078	10.876	11.911	13.780	15.499	15.008
Hutnictwo żelaza i stali	775	687	712	803	629	741	788
Hutnictwo metali niezależnych	81	162	231	246	398	455	404
Przemysł maszynowy	2740	3200	448	523	352	422	450
Maszyny biurowe i urzą- dzenia przetwarzania danych	.	313					
Przemysł samochodowy	4654	5184	6807	6326	6604	8200	7895
Przemysł elektroniczny	3233	3927	4716	7074	7669	8709	9103
Przemysł tekstylny	471	395	440	425	436	512	584
Przemysł spożywczy	464	523	472	542	683	793	898
Pozostały	4620	5400	5593	5559	5818	7002	6974
Przemysł budowlany	413	504	1129	1266	1385	1517	904
Handel	11.125	13.950	16.782	16.241	19.124	22.289	22.980
Komunikacja i łączność	908	976	1190	1270	1236	1294	1200
Instyt. kredytowe i ubezpieczeniowe	6415	7825	9414	10.400	11.914	14.011	15.143
Usługi	14.415	18.378	20.765	22.579	25.759	31.584	37.359

Źródło: *Die Kapitalverflechtung der Unternehmen mit dem Ausland nach Laendern und Wirtschaftszweigen 1979 bis 1985. Beilage zu Statistische Beihefte..., op. cit. Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik, Nr 3/1987 i Statistische Beihefte..., op. cit., Nr 12/1988.*

Tabela 4. Udział wybranych gałęzi przemysłu w zagranicznych inwestycjach bezpośrednich RFN (w %)

a) według branży inwestora niemieckiego

Lata Gałąź	1979	1981	1983	1985
Górnictwo	5,4	4,3	4,3	3,3
w tym:				
wydobycie ropy i gazu	2,2	2,3	2,6	1,8
Przemysł przetwórczy	59,9	57,6	57,7	59,0
w tym:				
przemysł chemiczny	17,7	17,4	16,4	18,5
przemysł maszynowy	7,7	6,8	6,8	6,9
przemysł samochodowy	9,6	10,5	10,6	11,0
przemysł elektroniczny	11,3	9,6	10,7	10,6
Handel	4,2	4,8	4,0	4,1
Komunikacja i łączność	1,5	1,4	1,3	1,1
Instytucje kredytowe i ubezpieczeniowe	11,4	12,7	12,3	10,9
Usługi	12,7	12,1	12,0	14,2
Według branży, w której są lokowane za granicą				
Górnictwo	3,8	4,7	5,4	4,2
w tym:				
wydobycie ropy i gazu	3,1	4,0	4,1	3,4
Przemysł przetwórczy	40,9	38,6	37,8	35,8
w tym:				
przemysł chemiczny	13,0	12,3	12,9	11,4
przemysł maszynowy	4,5	4,4	3,7	3,6
przemysł samochodowy	7,6	7,7	6,2	6,0
przemysł elektroniczny	5,3	5,3	7,2	6,9
Handel	18,2	19,0	17,9	17,5
Komunikacja i łączność	1,5	1,3	1,2	0,9
Instytucje kredytowe i ubezpieczeniowe	10,5	10,6	11,2	11,6
Usługi	23,6	23,5	24,2	28,5

Źródło: *Die Kapitalverflechtung der Unternehmen mit dem Ausland nach Laendern und Wirtschaftsweisen 1979 bis 1985. Beilage zu Statistische Beihefte..., op. cit. Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik, Nr 3/1987 i Statistische Beihefte..., op. cit., Nr 12/1988.*

Rola państwa w rozwoju eksportu kapitału po II wojnie światowej

Obecność państwa na międzynarodowym rynku kapitałowym to nie tylko bezpośredni udział w obrotach kapitałowych, ale również popieranie ekspansji kapitałowej banków i przedsiębiorstw prywatnych. Obszarem działalności państwa była cała gospodarka, stąd też dążyło ono nie do osiągnięcia maksymalnych korzyści finansowych, ale do stworzenia korzystnych warunków dla działalności innych podmiotów gospodarczych¹². Dlatego trudno ocenić znaczenie tego

¹² J. Czech-Rogosz, *Ewolucja społecznej gospodarki rynkowej w RFN*, Katowice 2005.

sektora gospodarki jedynie według podejmowanych bezpośrednio inwestycji kapitałowych. Popieranie rozwoju eksportu wymagało oprócz zaangażowania poważnych środków finansowych, prowadzenia odpowiedniej polityki wewnętrznej i zagranicznej, zawierania dwu- i wielostronnych umów w celu ochrony prywatnych lokat kapitałowych za granicą. Ta funkcja państwa zyskała na znaczeniu zwłaszcza po II wojnie światowej. Nie tylko szybki rozwój eksportu kapitałów, ale również nowa sytuacja polityczna oraz konieczność odbudowy stosunków międzynarodowych, wymagały od państwa wzmożonej aktywności. Źródłami koniecznych w tym celu środków finansowych były:

- a) fundusze budżetowe;
- b) kredyty Banku Federalnego;
- c) środki pochodzące z Planu Marshalla;
- d) pośrednio: kredyty międzynarodowych instytucji finansowych, których członkiem była RFN oraz kredyty instytucji krajowych stworzonych w celu popierania eksportu¹³.

Główne obszary zaangażowania tych środków przez państwo były następujące:

- a) nabywanie udziałów kapitałowych w organizacjach międzynarodowych o charakterze finansowym;
- b) udział w krajowych instytucjach finansowych, mających na celu popieranie działalności eksportowej;
- c) organizowanie i finansowanie obrotów towarowych w systemie rozliczeń dwu- i wielostronnych;
- d) bezpośrednie kredytowanie podmiotów zagranicznych, a zwłaszcza pomoc rozwojową dla krajów rozwijających się;
- e) gwarantowanie kredytów udzielonych przez instytucje prywatne oraz działalności inwestycyjnej prywatnych eksporterów.

---

¹³ M. Tomala, *Gospodarka RFN wczoraj, dziś i jutro*, Warszawa 1979, s. 92.

Tabela 5. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie RFN wg ważniejszych krajów i gałęzi przemysłu. Stan na koniec 1985 r. (w mln DM)

Kraje	Dział gospodarki, w którym lokowane są inwestycje								
	w tym:								
	Wszystkie gałęzie	Górnictwo	Przemysł przetwórczy, w tym:					Handel	Inst. kredyt.
Razem			Chemiczny	Maszynowy	Samochodowy	Elektro-niczny			
Wszystkie	147.784	5655	63.578	24.717	6157	9003	11.019	29.732	9057
Uprzemysłowane zach.	119.021	3525	51.125	21.009	4810	6109	9011	28.256	7085
Kraje EWG	45.436	956	15.921	6547	1575	1448	2325	12.859	5701
Francja	11.711	6	5138	1709	693	581	478	5056	385
Belgia	4781	-	3206	1778	50	791	341	1005	68
Luksemburg	7200	-	115	-	-	-	14	57	4277
Holandia	7205	323	2016	1048	129	-	292	1483	156
Pozostałe kraje europejskie	18.731	608	9163	2382	793	1259	2221	4336	661
Szwajcaria	6730	-	1699	239	294	64	428	1713	533
Hiszpania	4720	-	3669	1531	201	698	653	568	111
Austria	4569	47	2445	396	206	346	582	1274	17
Pozaeuropejskie kraje uprzemysł.	54.854	1959	26.041	12.080	2442	3402	4465	11.061	723
USA	44.798	1116	22.366	10.591	2040	2769	4016	8165	533
Kanada	4719	644	1100	357	118	-	128	875	-
Kraje rozwijające się	18.983	1307	11.745	3432	1312	2697	1906	1280	1964
Afryka	1537	826	376	71	67	-	32	171	-
Ameryka	14.504	452	10.241	2988	1154	2601	1567	655	1024
Brazylia	8180	121	7473	1679	957	2119	1192	213	-
Azja i Oceania	2942	29	1128	365	91	-	307	454	940
Kraje OPEC	2445	823	611	280	-	-	-	190	-
Kraje socjalistyczne	110	-	97	5	-	-	-	6	-

Źródło: *Die Kapitalverflechtung der Unternehmen mit dem Ausland nach Laendern und Wirtschaftszweigen 1979 bis 1985. Beilage zu Statistische Beihefte..., op. cit. Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik, Nr 3/1987 i Statistische Beihefte..., op. cit., Nr 12/1988, s. 23.*

Tuż po wojnie, kiedy sytuacja na rynku światowym była bardzo trudna, a zdolność płatnicza poszczególnych państw bardzo niska (występował ciągły brak rezerw dewizowych), kraje kapitalistyczne zaczęły prowadzić handel na podstawie dwustronnych umów clearingowych, później zaś w oparciu o umowy o wielostronnym kompensacie sald. Sytuacja taka trwała nieprzerwanie aż do 1950 r., kiedy to utworzono Europejską Unię Płatniczą (EPU)¹⁴. Niemcy Zachodnie, które wyszły z II wojny światowej z mocno rozbudowanym sektorem produkującym środki inwestycyjne, kredytowały eksport tych towarów do innych

¹⁴ S. Rączkowski, *Rozliczenia międzynarodowe*, Warszawa 1977, s. 58.

krajów. Po powstaniu EPU RFN stała się największym wierzycielem wobec Unii, a pośrednio wobec krajów członkowskich, których zadłużenie z kolei stale rosło¹⁵.

Zjawiskiem towarzyszącym rozliczeniom na zasadzie clearingowej był tzw. swing. Oznaczał on istnienie pewnej nadwyżki handlowej między dwoma państwami bez obowiązku natychmiastowej regulacji. Inaczej mówiąc, był to określony w umowie płatniczej krótkoterminowy kredyt na zakup towarów mający charakter kredytu technicznego. W przypadku RFN jednak nadwyżka salda handlowego przekształcała się w stałą nadwyżkę strukturalną. Kredyt techniczny z instrumentu krótkotrwałego wyrównywania sald handlowych zmienił się w środek kredytowania eksportu. Miało to miejsce w przypadku kredytów dla EPU (również przy umowach wielostronnych). W momencie zawieszenia działalności Unii państwa dłużnicze zawierały nadal z RFN dwustronne umowy o konsolidacji długów. Spłaty należności z tytułu tych długów wraz z odsetkami trwały do 1971 r.¹⁶

Poza Europą RFN prowadziła takie rozliczenia również z krajami Ameryki Łacińskiej, Bliskiego Wschodu i krajami bloku komunistycznego. Ponieważ kraje te znajdowały się na niższym poziomie rozwoju, obroty RFN wykazywały stałe nadwyżki. Aby jednak utrzymać i rozszerzyć swój rynek zbytu w tych krajach, rząd RFN udzielał swoim partnerom kredytów technicznych i konsolidacyjnych. Uzyskane z eksportu towarowego kwoty były inwestowane przez przedsiębiorców niemieckich w krajach dłużniczych. Operacje te miały na celu pokrycie powstałego w wymianie towarowej długu za pomocą eksportu kapitału¹⁷.

Najwięcej kredytów technicznych w latach 1952-1955 RFN udzieliła Argentynie, na którą przypadało przeciętnie 25% ogólnej sumy udzielonych kredytów (50 mld USD w latach 1952-1953). Oprócz Argentyny duży udział miała również Finlandia, Hiszpania i Jugosławia. Kwota udzielanych przez RFN kredytów technicznych malała z roku na rok. Najwyższą sumę osiągnęły one w 1953 r. (206,8 mln USD), a w 1955 r. spadły już do 91,3 mln USD, czyli ponad 2-krotnie. Zamiana dodatniego salda obrotów towarowych w eksport kapitału wymagała udziału państwa. Kredyty techniczne były kredytami państwowymi, udzielanymi za pośrednictwem banku centralnego. Forma takich rozliczeń dwustronnych traciła na znaczeniu w miarę zmniejszania się listy państw uczestniczących w rozliczeniach clearingowych z 17 w 1953 r. do 1 w 1957 r. Ważnym elementem ekspansji RFN na rynek europejski, a następnie światowy było uczestnictwo tego kraju we wszystkich międzynarodowych organizacjach gospodarczych,

¹⁵ L. Erhard, *Deutsche Wirtschaftspolitik. Der Weg der Sozialen Marktwirtschaft*, Econ Verlag, Duesseldorf/Wien 1962.

¹⁶ A. Belcuk, *Wywóz kapitału iż Zapadnoj Giermanii*, Moskwa 1957, s. 71-73.

¹⁷ „DWI-Berichte” Nr 9/1953, s. 4.

tworzonych w Europie Zachodniej po II wojnie światowej. Przynależność do Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS) umożliwiła rozwój przemysłu ciężkiego. Następnie udział w organizacji Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (CEEC) i Europejskiej Unii Płatniczej (EPU) przyczynił się do dalszego wzrostu i rozszerzenia obecności RFN na rynku europejskim¹⁸.

Tabela 6. Wielkość i struktura geograficzna kredytów technicznych udzielonych przez RFN w latach 1952-1955 (w mln USD)

Lata Kraje	1952	w %	1953	w %	1954	w %	1955	w %
Argentyna	50	24,4	50	24,2	35	28,0	12	13,1
Brazylia	13,5	6,6	13,5	6,5	-	-	-	-
Egipt	15	7,3	15	7,3	15	12,0	15	16,4
Iran	8	3,9	8	3,9	12	9,6	7	7,7
Hiszpania	20	9,8	20	9,7	-	-	-	-
Kolumbia	11	5,4	11	5,3	-	-	-	-
Polska	7,5	3,7	7,5	3,6	7,5	6,0	6,5	7,1
Urugwaj	5	2,4	5	2,4	7	5,6	7	7,7
Finlandia	27	13,2	27	13,1	-	-	-	-
Czechosłowacja	7,5	3,7	6,3	3,0	4,9	3,9	4,2	4,6
Jugosławia	19	9,3	17	8,2	17	13,6	17	18,6
Inne	21	10,2	26,5	12,8	26,6	21,3	22,1	24,2
Razem	205	100,0	206,8	100,0	125	100,0	91,3	100,0

Źródło: A. Belcuk, *Wywóz kapitału iz Zapadnoj Giermanii*, Moskwa 1957, s. 78 i obliczenia własne.

W 1952 r. RFN przyjęta została do Międzynarodowego Funduszu Walutowego i do Banku Światowego. Po utworzeniu organizacji afiliowanych przy Międzynarodowym Banku Odbudowy i Rozwoju RFN została kolejno członkiem Międzynarodowej Korporacji Finansowej (w 1956 r.) i Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (w 1960 r.). W 1958 r. utworzono Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG), której członkiem została również RFN. W ramach EWG powstały liczne organizacje gospodarcze specjalistyczne: Europejski Bank Inwestycyjny, Euratom, Eurochemie i inne. Wiele z nich pośredniczyło w dokonywaniu inwestycji za granicą, rozszerzając w ten sposób zakres działalności poszczególnych państw. Były to przede wszystkim: Bank Światowy i instytucje afiliowane oraz regionalne banki krajowe. Rząd RFN posiadał udziały także w tych organizacjach. RFN wносиła udziały kapitałowe i udzielała kredytów przede wszystkim za pośrednictwem Deutsche Bundesbanku.

Zasoby finansowe organizacji międzynarodowych inwestowane były w krajach trzecich (np. kapitały Banku Inwestycyjnego przeznaczone były głównie

¹⁸ Z. Klimiuk, *Niektóre czynniki wzrostu gospodarczego RFN w okresie powojennego „cudu gospodarczego” (1950-70)*, „Konińskie Studia Społeczno- Ekonomiczne” Nr 4/2015, s. 415-440.

na realizację wielkich projektów inwestycyjnych w krajach rozwijających się). Państwo, do którego kapitał został skierowany, zakupywało maszyny, urządzenia, a także usługi (np. specjalistów) w krajach kredytujących przedsięwzięcie. Działo się to przy współpracy ekspertów z krajów wysoko rozwiniętych, którzy byli również zainteresowani w promowaniu eksportu z własnych krajów. Po określonym czasie bank międzynarodowy regulował swoje zobowiązania wobec rządów państw kredytujących oraz dokonywał wpłat na rzecz eksporterów z tytułu sprzedaży głównie dóbr inwestycyjnych do państw kredytobiorców. Tym sposobem środki organizacji międzynarodowych były źródłem finansowania eksportu i formą kapitałowej ekspansji sektora publicznego. Największa część zachodnioniemieckich udziałów w organizacjach międzynarodowych przypadała na Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju. Zadłużenie netto Banku wobec RFN wynosiło: w 1962 r. 2732 mln DM¹⁹, w 1974 r. 2469 mln DM, w 1983 r. 2456 mln DM²⁰. Podobnie w przypadku innych organizacji-rząd RFN będąc ich członkiem był równocześnie jednym z największych wierzycieli. Udziały kapitałowe sektora publicznego w organizacjach międzynarodowych wynosiły w 1952 r. 100 mln DM, w 1970 r. 1800 mln DM, w 1980 r. 4300 mln DM, a w czerwcu 1984 r. 7900 mln DM²¹.

Wzrost udziału dóbr inwestycyjnych w niemieckim eksporcie, coraz ostrzejsza konkurencja na rynku tych dóbr oraz znaczne środki finansowe zaangażowane przy obrocie tymi towarami, stworzyły konieczność kredytowej formy sprzedaży. Niedostateczna płynność w skali gospodarki światowej uzależniła uzyskanie nowych zamówień od warunków płatności. Wobec czego niezbędna stała się pomoc państwa dla producentów i eksporterów tych dóbr. W RFN utworzone zostały z kapitałów państwowych specjalne instytucje, których zadaniem było ułatwianie i promowanie ekspansji towarowej i kapitałowej własnych przedsiębiorstw. Zajmowały się one kredytowaniem eksportu: AKA Ausfuhrkredit GmbH i Kreditanstalt fuer Wiederaufbau (KfW) oraz ubezpieczaniem transakcji i kredytów eksportowych: Hermes Kreditversicherungs AG i Deutsche Revisions- und Treuhand AG. Kreditanstalt fuer Wiederaufbau powstał w 1948 r. w celu popierania i finansowania odbudowy gospodarki niemieckiej po II wojnie światowej²². KfW pośredniczył w obsłudze kredytów udzielanych w ramach

¹⁹ R. Kotowski, *Finansowanie handlu zagranicznego w krajach kapitalistycznych*, SGPiS, Warszawa 1969, s. 97.

²⁰ *Die Zahlungsbilanz der Bundesrepublik Deutschland mit dem Ausland 1971 bis 1983. Beilage zu Statistische Beihefte...*, op. cit., Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik Nr 7/1984, s. 40.

²¹ Monatsberichte der Deutschen Bundesbank Nr 10/1984, s. 37.

²² J. Zajda, *Systemy bankowe w gospodarce kapitalistycznej*, Warszawa 1974, s. 309.

dwustronnych umów międzyrządowych. Od 1958 r. uczestniczył w realizacji programu pomocy rozwojowej dla krajów rozwijających się. W ramach tego programu KfW udzieliła kredytów eksportowych firmom zachodnioniemieckim wywożącym swoje towary do krajów rozwijających się, kredytowała importerów z tych państw, a także udzieliła długoterminowych kredytów finansowych bankom i rządowi tych państw. Udzielała również pożyczek firmom zachodnioniemieckim na wykup udziałów w przedsiębiorstwach oraz na rozbudowę firm niemieckich w krajach Trzeciego Świata²³.

AKA Ausfuhrkredit GmbH powstała w 1952 r. jako konsorcjum 28 banków niemieckich w porozumieniu z Bank Deutscher Laender i Kreditanstalt fuer Wiederaufbau w formie spółki akcyjnej. W 1966 r. po rozszerzeniu liczby udziałowców (54 banki i centrale żyrowe) przekształciła się w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością. Państwo uczestniczyło za pośrednictwem Banku Federalnego, który przedstawiał do dyspozycji niemieckim eksporterom środki w ramach limitu redyskontowego, tzw. plafonu B. Środki te były przeznaczone na średnioterminowe kredyty finansujące eksport głównie do krajów rozwijających się²⁴. AKA i KfW udzielając kredytu żądały ubezpieczenia operacji finansowej. Ubezpieczeniem zagranicznych transakcji finansowych zajmował się w RFN również rząd za pośrednictwem prywatnych spółek-agentów państwa. Gwarantowanie i udzielanie poręek na transakcje i kredyty eksportowe regulowała ustawa o przejęciu usług ubezpieczeniowych i gwarancyjnych w handlu zagranicznym z dnia 26 września 1949 r. Ubezpieczeniem objęte zostały: transakcje eksportowe, kredyty finansowe oraz inwestycje kapitałowe za granicą. Z dwóch działających w tej dziedzinie spółek Hermes Kreditversicherungs- AG i Deutsche Revisions- und Treuhand AG większe znaczenie miała ta pierwsza.

Państwo zajmowało się również finansowaniem prywatnych inwestycji bezpośrednich za granicą, bądź przez bezpośrednie finansowanie, bądź też przyjmując ryzyko związane z tymi lokatami²⁵. Zajmowały się tym również dwie spółki: założona w 1962 r. Deutsche Entwicklungsgesellschaft (DEG) i w 1969 r. Deutsche Investitionsfoerderungsgesellschaft (DIG). Pomoc tych spółek dla niemieckich inwestorów polegała na udzielaniu im kredytów lub subsydiów na realizowane za granicą przedsięwzięcia. Działalność między spółkami była podzielona terytorialnie. DEG zajmowała się pomocą dla inwestorów lokujących swoje kapitały w krajach rozwijających się. DIG z kolei promowała lokaty

²³ R. Kotowski, *Finansowanie...*, op. cit., s. 92.

²⁴ *Ibidem*, s. 75.

²⁵ J. Rutkowski, *Ekspansja kapitału zachodnioniemieckiego za granicą*, "Przegląd zachodniopomorski", Nr 1-8/1963, s. 77.

w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Spółki prowadziły również działalność na własny rachunek, zakupując z własnych środków udziały kapitałowe w prywatnych przedsiębiorstwach, które po pewnym czasie zostały odsprzedane prywatnym inwestorom. Oprócz tego formą promowania prywatnych inwestycji bezpośrednich za granicą było udzielanie gwarancji państwowych na zainwestowany tam kapitał na wypadek ryzyka o charakterze politycznym. Tutaj działały dwie spółki będące instytucjami prywatnymi, ale występujące jako mandatariusze państwa. Były to: *Freiwillige Risikogemeinschaft* i *Deutsche Revisions- und Treuhand AG*²⁶.

Ekspansji niemieckiego kapitału prywatnego za granicą sprzyjała również prowadzona przez RFN polityka zewnętrzna. Ogromne znaczenie miały tu przede wszystkim zawierane przez rząd boński dwustronne traktaty i umowy międzypaństwowe. W ramach tych, zawieranych przeważnie z krajami rozwijającymi się umów, określone były warunki inwestycji zagranicznych i ich ochrony na terenie państw stron układu. Inną formą ekspansji publicznego kapitału była pomoc finansowa, w którą rząd RFN angażował się bardzo aktywnie. Adresatami tej pomocy stało się bardzo wiele państw: były wśród nich wysoko rozwinięte kraje kapitalistyczne, przeżywające chwilowe trudności gospodarcze, ale przede wszystkim kraje rozwijające się, do których środki finansowe (i nie tylko) przekazywane były w ramach programu „Pomocy Rozwojowej”. Kraje kapitalistyczne korzystały z takiej pomocy w okresach zaburzeń walutowych, kiedy to kredyty zagraniczne pozwalały uniknąć chaosu gospodarczego. Ścisła integracja państw wysoko rozwiniętych powodowała, iż załamanie na rynku jednego z państw wprowadziłoby zaburzenie w gospodarkach pozostałych krajów i mogłoby doprowadzić do utraty zdobytego już rynku zbytu itd. Kredyty te miały znaczenie nie tylko gospodarcze, ale i polityczne. Przyczyniały się do złagodzenia napięć społecznych i podtrzymania zaufania do władzy w trudnych momentach. W dużo większej skali występowały jednak kredyty dla krajów rozwijających się, które były największym składnikiem salda długoterminowych obrotów kapitałowych sektora publicznego.

Od 1958 r. RFN aktywnie włączyła się do realizacji programu „Pomocy Rozwojowej”, nie tylko udzielając kredytów, ale również świadcząc pomoc rzeczową, usługi ekspertów itp. Stąd też można było wyróżnić dwie formy realizacji programu pomocy²⁷:

---

²⁶ E. Bryl-Warewicz, *Inwestycje kapitałowe a polityka zagraniczna RFN*, Warszawa 1979, s. 56-161, 177-185.

²⁷ W.S. Bebko, *Nowyje tendencje wywoza kapitała*, Moskwa 1968, s. 43-44.

1. pomoc finansowa poprzez udzielanie kredytów na rozwój gospodarczy, rozbudowę infrastruktury ekonomicznej. Stwarzało to warunki dla rozwoju eksportu kapitału prywatnego. Kredyty udzielane były bądź na podstawie umów dwustronnych, bądź za pośrednictwem organizacji międzynarodowych;
2. pomoc organizacyjna: wysyłanie do krajów słabo rozwiniętych specjalistów zatrudnionych tam jako eksperci, konsultanci, wykładowcy oraz przyjmowanie i szkolenie w RFN zagranicznych studentów, kadr technicznych, organizowanie seminariów. Również na miejscu opracowywane były projekty inwestycyjne do realizacji w tych krajach. Pomoc ta była realizowana ze środków publicznych pod postacią darów, subsydiów lub na zasadzie kredytowej, ale na bardzo korzystnych warunkach.

Sens takiej polityki zagranicznej sprowadzał się do stworzenia maksymalnie korzystnych warunków dla rozwoju całej gospodarki, umożliwienia jej ekspansji za granicę i to zarówno w postaci rozwoju handlu zagranicznego, jak i eksportu kapitału.

Wymiana handlowa i współpraca produkcyjna RFN ze Związkiem Radzieckim i blokiem wschodnim przed 1970 r.

Wymiana handlowa między RFN i Związkiem Radzieckim rozwijała się w latach 60. XX w. nierównomiernie. Wprawdzie zarówno import, jak i eksport zachodnioniemiecki w obrotach z ZSRR zwiększyły się w analizowanym okresie prawie 2-krotnie, niemniej w poszczególnych latach poziom wzajemnych obrotów wykazywał znaczne wahania. Szczególnie wyraźną amplitudę można było stwierdzić po stronie eksportu RFN do ZSRR²⁸. W latach 1960-1961 poziom eksportu zachodnioniemieckiego przewyższał zakupy w ZSRR. W następnych latach nastąpił spadek dostaw z RFN do ZSRR, szczególnie wyraźny w 1963 r. po zerwaniu kontraktu na eksport do Związku Radzieckiego rur o dużym przekroju. Było to przyczyną nieodnowienia przez Związek Radziecki umowy handlowej z RFN.

---

²⁸ W. Grabska, *Nowa strategia gospodarcza NRF*, „Sprawy Międzynarodowe” Nr 23/1970, Zeszyt 7.

Tabela 7. Wymiana handlowa między RFN i Związkiem Radzieckim w latach 1960-1969 (w mln DM)

Lata	Eksport	Udział w %	Import	Udział w %
1960	778	1,6	672	1,6
1961	822	1,6	795	1,8
1965	586	0,8	1101	1,6
1966	541	0,7	1153	1,6
1967	792	0,9	1100	1,6
1968	1094	1,1	1175	1,4
1969	1584	1,3	1305	1,5

Źródło: *Narodnoje choziajstwo SSSR za odpowiednie lata*; „Finansy i Statystyka”, Moskwa.

Silne tempo wzrostu obrotów radziecko-zachodnioniemieckich miało miejsce dopiero po 1967 r. W latach 1968-1969 dostawy RFN do ZSRR wykazały 2-krotny wzrost, a import z ZSRR zwiększył się o ok. 20%²⁹. Podkreślając szybki rozwój dostaw zachodnioniemieckich zwrócić należy uwagę, iż pod względem wzrostu eksportu RFN wyprzedziła inne państwa zachodnioeuropejskie (z wyjątkiem Włoch). Tak np. w 1969 r. RFN dostarczyła ZSRR o 44% więcej towarów niż w 1968 r. W tym samym czasie eksport francuski do ZSRR wzrósł o 9%, a brytyjski zmniejszył się nawet o 5% w stosunku do roku poprzedniego. Według przewidywań ekspertów wywóz RFN na rynek radziecki miał w 1970 r. przekroczyć poziom 1,6 mld DM³⁰.

Struktura towarowa eksportu do ZSRR w ujęciu statystyki RFN wskazywała na dominujący i wciąż rosnący udział gotowych wyrobów przemysłowych w tych dostawach. Eksport spożywczych artykułów rolniczych oraz surowców praktycznie nie istniał. Natomiast dostawy artykułów przemysłowych (gotowych) stanowiące w 1961 r. 95,5% całej wartości eksportu na rynek radziecki zwiększyły się w 1969 r. do 97,7%. Najważniejszą grupą towarową w dostawach zachodnioniemieckich były wyroby przemysłu maszynowego. Dostawy maszyn do ZSRR wynosiły w 1969 r. prawie 700 mln DM, z czego wartość obrabiarek i urządzeń walcowniczych wynosiła 480 mln DM, maszyny dla przemysłu tekstylnego i obuwniczego 38 mln DM, urządzenia dla przemysłu papierniczego 42,5 mln DM. Drugą co do wartości grupą towarów w eksporcie RFN stanowiły gotowe artykuły wyjściowe (materiały), a wśród nich wyroby z żelaza i stali. Wartość dostaw rur stalowych oraz blachy stalowej wynosiła w 1969 r. prawie 200 mln DM. ZSRR był jednym z najważniejszych odbiorców eksportowanych z RFN wyrobów stalowych (ok. 5% całego eksportu stali z Niemiec Zachodnich).

²⁹ P. Standtke, *Der Handel mit dem Osten*, Baden-Baden 1968.

³⁰ W. Fiedorow, *Aktualnyje woprosy ekonomiceskich swiaziej SSSR i FRG*, „Mirowaja Ekonomika i Mieżdunarodnyje Otnoszenija” Nr 9/1980.

Niewątpliwie znaczenie miał natomiast eksport wyrobów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego. Dostawy tekstyliów wynosiły w 1969 r. 42 mln DM, obuwia 18 mln DM, w więc więcej niż w roku poprzednim.

Tabela 8. Wielkość i struktura towarowa eksportu RFN do ZSRR w 1961 r. i w 1969 r. (w mln DM)

	Eksport w 1961 r.	Struktura w %	Eksport w 1969 r.	Struktura w %
Artykuły zwierzęce	0,0	0,0	0,0	0,0
Artykuły roślinne	1,0	0,0	0,0	0,0
Używki	0,0	0,0	2,8	0,2
Surowce	18,4	2,2	0,0	0,0
Półfabrykaty	20,8	2,4	24,5	1,6
Wyroby gotowe wyjściowe	11,5	25,8	387,4	24,4
Wyroby gotowe finalne	570,5	69,7	1164,3	73,3
Razem	822,8	100,0	1582,2	100,0

Źródło: *Aussenhandel Reihe II, Statistisches Bundesamt, Wisbaden 1961, 1969.*

Import zachodnioniemiecki z ZSRR wykazywał bardziej zróżnicowaną strukturę towarową. Podstawową grupę towarową w dostawach radzieckich do RFN stanowiły surowce i półfabrykaty. Najważniejszymi produktami eksportowanymi przez ZSRR do RFN była ropa naftowa, materiały pędne oraz smary. W 1969 r. wartość dostaw tych artykułów osiągnęła poziom 300 mln DM (5 mln ton), co stanowiło ok. 5% całego przywozu ropy i produktów naftowych do RFN. Należy jednocześnie podkreślić, iż Niemcy Zachodnie były jednym z ważniejszych rynków zbytu produktów naftowych wywożonych z ZSRR i wszystko wskazywało na to, iż również w przyszłości dostawy produktów naftowych z ZSRR będą odgrywać istotną rolę³¹. Ważną pozycję w eksporcie radzieckim do RFN zajmowały poszukiwane i często deficytowe metale kolorowe. Tak np. w 1969 r. ZSRR dostarczył 5,6 tys. ton niklu i stopów niklowych o wartości 138 mln DM, ok. 5 tys. ton miedzi za 26 mln DM oraz inne metale. Ponad 100 mln DM przypadało na import drewna, tarcicy, okrągłaków itd. Z powyższego wyszczególnienia wynika, iż ok. 45% eksportu radzieckiego do RFN stanowiła ropa naftowa i produkty naftowe, metale kolorowe oraz drewno.

W eksporcie rolniczym ZSRR do RFN najważniejszymi pozycjami była pszenica oraz oleje roślinne, zwłaszcza olej słonecznikowy. Należy podkreślić, iż dostawy produktów rolnych wykazywały znaczne wahania, co związane było nie tyle z zarządzeniami restrykcyjnymi w RFN, ile ze zdolnością dostawczą ze strony Związku Radzieckiego. Tradycyjną pozycję w wywozie ZSRR do RFN stanowiły skóry futrzane (79 mln DM w 1969 r.).

³¹ *Entwicklung des Energieverbrauchs in der BRD. Mineraloelwirtschaft, Hamburg 1978.*

Tabela 9. Wielkość i struktura towarowa importu RFN z ZSRR w 1961 r. i w 1969 r. (w mln DM)

	Import w 1961 r.	Struktura w %	Import w 1969 r.	Struktura w %
Artykuły zwierzęce	3,9	0,5	15,6	1,2
Artykuły roślinne	94,9	11,7	130,4	10,0
Używki	5,6	0,6	5,7	0,4
Surowce	266,1	37,6	450,1	34,5
Półfabrykaty	409,9	50,0	590,8	45,2
Wyroby gotowe wyjściowe	5,9	0,7	53,5	4,1
Wyroby gotowe finalne	8,7	1,1	26,7	2,0
Razem	795,7	100,0	1305,7	100,0

Źródło: *Aussenhandel Reihe II, Statistisches Bundesamt, Wisbaden 1961,1969.*

Jeśli chodzi o import radzieckich wyrobów gotowych to mimo wysokiego procentowego przyrostu i rozszerzenia asortymentu towarów, nie odgrywał on jeszcze poważniejszej roli w całości obrotów wzajemnych. RFN zakupiła na rynku radzieckim niewielkie ilości obrabiarek i innych maszyn, trochę aparatów fotograficznych oraz innych różnych wyrobów precyzyjnych.

Z przedstawionego obrazu struktury towarowej obrotów radziecko-zachodnioniemieckich oraz dynamiki rozwoju wolumenu towarowego we wzajemnych obrotach wynika, iż jeżeli chodzi o wielkość tych obrotów, to nie można było w tym czasie mówić o jakościowej zmianie. Nie można było również stwierdzić nowych wyraźniejszych tendencji w strukturze towarowej obrotów, co obserwowano w wymianie między ZSRR i innymi krajami kapitalistycznymi (Francja, Wielka Brytania, Finlandia). Z prowadzonych pod koniec lat 60. negocjacji i zawartych porozumień wynikało, iż również w nadchodzących latach struktura ta nie ulegnie zmianie³². Duże znaczenie dla przyszłego układu wymiany towarowej między ZSRR i RFN miały przynieść już zawarte lub będące w trakcie finalizowania wielkie transakcje. Tak np. w dniu 1 lutego 1970 r. w Essen zawarta została wielka transakcja gospodarcza w sprawie dostaw radzieckiego gazu ziemnego do RFN³³. Na powyższą transakcję złożyły się trzy wzajemnie związane umowy. Pierwsza umowa między zjednoczeniem „Sojuznieksport” i zachodnioniemiecką spółką akcyjną „Ruhrgas” przewidującą dostarczenie przez ZSRR do RFN poczynając od 1972 r. 52 mld m sześć. gazu ziemnego. Drugie porozumienie podpisane zostało między radzieckim przedsiębiorstwem handlu zagranicznego „Promrioimport” i zachodnioniemiecką firmą „Mannesmann” i przewidywało eksport do ZSRR 1,2 mln ton rur stalowych o przekroju 1,42 m

³² *Nowy etap ekonomicznego rozwoju SSSR s rozwitymi kapitalistycznymi stranami*, Moskwa 1978, s.175- 193.

³³ F. Kapelinskij, *Torgowlja SSSR s kapitalistycznymi stranami posle wtorej mirowoj wojny, Miedzunarodnyje otnoszenija*, Moskwa 1970.

do budowy rurociągu, którym miał być dostarczany gaz do Europy Zachodniej. W tym celu „Mannesmann” wspólnie z koncernem Thyssena założyli nowe przedsiębiorstwo przemysłu hutniczego. Zatrudniało ono 42 tys. pracowników i dysponowało kapitałem zakładowym na poziomie 300 mln DM. Zakłady hutnicze nowego przedsiębiorstwa miały produkować ok. 2,3 mln ton stali rocznie. Trzecia związana z tą transakcją umowa zawarta została przez radziecki Bank Handlu Zagranicznego oraz zachodnioniemiecki Deutsche Bank działający w imieniu konsorcjum 15 banków RFN. Konsorcjum to udzieliło Związkowi Radzieckiemu kredytu w wysokości 1,5 mld DM na okres 10-12 lat przy oprocentowaniu 6,5%. Spłata kredytu miała dokonywać się dostawami radzieckiego gazu ziemnego. Była to największa transakcja handlowa, jaką RFN zawarła dotychczas z krajami bloku komunistycznego. Należy przy tym pokreślić, iż już w tym czasie w kołach gospodarczych RFN mówiono o potrzebie rozszerzenia tej transakcji i zapewnienia dostaw gazu na dalszą przyszłość. RFN była zapatrywana w gaz przez holenderskie towarzystwo Nderlande Aerodolie Maatsohaapij, przy czym cena holenderskiego gazu wynosiła 0,839 feniga za Moal (megakalorię). Gaz radziecki skalkulowany został po niższej cenie- 0,53 feniga za Moal.

Firmy zachodnioniemieckie prowadziły szereg rozmów z przedsiębiorstwami i czynnikami oficjalnymi ZSRR na temat dalszych dużych transakcji handlowych i współpracy gospodarczej. Od szeregu miesięcy były w toku rokowania na temat udziału koncernu samochodowego Daimler-Benz przy budowie fabryki samochodów ciężarowych w ZSRR nad Kamą. Według stanu negocjacji na koniec 1969 r. obiekt ten miał być wybudowany przez konsorcjum firm zachodnioeuropejskich, w tym również firmę Daimler-Benz. Koszty budowy tego zakładu zostały skalkulowane na poziomie 4 mld DM, z czego udział Daimler-Benz miał wynieść 1 mld DM. Mimo bardzo wstrzemięźliwych wypowiedzi czynników oficjalnych RFN co do możliwości realizacji tej inwestycji, rokowania w tej sprawie wydawały się być już znacznie zaawansowane. Świadczyło o tym zarówno podpisanie porozumienia przez stronę radziecką z francuską firmą Renault, która również miała być uczestnikiem w realizacji tej inwestycji, jak również wizyta radzieckiego ministra przemysłu samochodowego Tarasowa w siedzibie firmy Daimler-Benz. W końcu września 1970 r. w Związku Radzieckim przebywały dwie delegacje ekspertów zachodnioniemieckich pod przewodnictwem ministra oświaty i nauki RFN H. Leussinka oraz ministra gospodarki K. Schillera. Delegacja kierowana przez min. Leussinka badała możliwości nawiązania ze Związkiem Radzieckim

współpracy naukowo-technicznej³⁴. Omawiano m.in. możliwości współpracy w dziedzinie budownictwa, a także podejmowania wspólnych prac naukowo-badawczych w zakresie projektowania zakładów hutniczych, produkcji lekkich konstrukcji i ochrony metali przed korozją. W rozmowach uczestniczył również przedstawiciel koncernu Kruppa B. Beitz, znany ekspert od spraw stosunków RFN z krajami socjalistycznymi, który został przyjęty przez ministra handlu zagranicznego N. Patoliczewa. Znacznie większe zainteresowanie wywołała wizyta w Moskwie ministra gospodarki RFN K. Schillera. Podczas spotkań z przedstawicielami rządu radzieckiego dyskutowane były zasadnicze kwestie stosunków gospodarczych między ZSRR i RFN. Poruszono sprawę zawarcia wieloletniej umowy handlowej, przy czym strona radziecka wysuwała postulat przeprowadzenia przez RFN całkowitej liberalizacji importu z ZSRR.

Innym zagadnieniem poruszonym podczas tej wizyty była sprawa przyznania Związkowi Radzieckiemu zachodnioniemieckich kredytów. Wykorzystanie instrumentu kredytu w transakcjach ze Związkiem Radzieckim miało w RFN swoich zwolenników i przeciwników³⁵. Za udzieleniem ZSRR niskoprocentowanych kredytów opowiadała się część kół gospodarczych, m.in. znany dyrektor zarządu koncernu Kruppa wspomniany B. Beitz. Czynniki oficjalne natomiast zachowywały wstrzemięźliwe stanowisko proponując inne rozwiązanie finansowe. W czasie wspomnianej wizyty ministra K. Schillera w Moskwie poruszana była m.in. ewentualność utworzenia banku radzieckiego w RFN, przy czym strona radziecka wysunęła projekt otwarcia nowej placówki bankowej, która nie byłaby ani filią ani oddziałem już istniejących banków. Według wyobrażeń kół finansowych w RFN, w grę wchodziło utworzenie na terenie RFN (w Bonn lub we Frankfurcie/Main) filialnej placówki bankowej radzieckiego banku handlu zagranicznego. W zakresie działalności kredytowej placówka ta podlegałaby kontroli Federalnego Urzędu Nadzoru. Koła bońskie były zdania, iż bank taki przyczyniłby się do rozwoju stosunków gospodarczych RFN-ZSRR. Przyjmowano założenie, iż projektowany bank przy współpracy z zachodnioniemieckimi instytucjami kredytowymi miałby możliwość sfinansowania dyskusowanej już od dłuższego czasu budowy fabryki samochodów ciężarowych w Związku Radzieckim. Oficjalne rozmowy na ten temat miały rozpocząć się w najbliższym czasie.

³⁴ G. Sokolnikow, *Nauczno-techniczeskij potencjał FRG*, „Mirowaja Ekonomika i Mieżdunarodnyje Otnoszenija” Nr 3/1979.

³⁵ Z. Kamecki, *Niektóre ogólne problemy kooperacji Wschód-Zachód*, „Handel Zagraniczny” Nr 11/1973.

Umowy handlowe

Wymiana handlowa między Niemcami Zachodnimi i krajami bloku komunistycznego w pierwszych latach powojennych oparta była na porozumieniach handlowych, w których stronę zachodnioniemiecką reprezentowały wojskowe władze okupacyjne. Pierwsze porozumienia kraje socjalistyczne zawarły z brytyjską i amerykańską sferą okupacyjną. Podpisane zostały one w latach 1947-1948. W 1949 r. do porozumień tych przyłączono francuską strefę okupacyjną. Do podpisanych porozumień handlowych dołączono listy towarów, które miały być przedmiotem wzajemnej wymiany. Zawierane były jednocześnie porozumienia płatnicze, przewidujące wyrównanie obustronnych dostaw oraz precyzujące wielkość technicznych kredytów rozliczeniowych.

Po utworzeniu w 1949 r. RFN i wygaśnięciu poprzednio zawartych porozumień, wymiana handlowa między RFN i krajami RWPG prowadzona była na zasadzie zawierania poszczególnych transakcji handlowych. Wartość wzajemnych obrotów kształtowała się w pierwszych 2-3 latach istnienia RFN na niskim poziomie. W celu aktywizacji wymiany towarowej z państwami socjalistycznymi grupa wpływowych przedstawicieli zachodnioniemieckich kół gospodarczych podjęła szereg inicjatyw związanych z rozszerzeniem handlu. Ważnym wydarzeniem było zwłaszcza zorganizowanie w grudniu 1952 r. w ramach Związku Niemieckich Przedsiębiorców instytucji, która przyjęła nazwę Komitetu Wschodniego Niemieckiej Gospodarki (Der Ostausschuss der deutschen Wirtschaft), którego zadaniem miało być koordynowanie działalności firm zachodnioniemieckich handlujących z krajami socjalistycznymi. Organizacja ta reprezentowała stronę zachodnioniemiecką w wielu rokowaniach handlowych z krajami socjalistycznymi. Dalszym krokiem w kierunku aktywizacji handlu z krajami RWPG było powołanie urzędów zachodnioniemieckiej misji handlowych w poszczególnych państwach (Polska, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria).

Wymiana handlowa między RFN i ZSRR do 1958 r. oparta była w zasadzie na pojedynczych transakcjach zawieranych przez radzieckie organizacje handlowe z poszczególnymi firmami zachodnioniemieckimi. Zawieranie tych transakcji wymagało specjalnego zezwolenia Ministerstwa Gospodarki RFN, co stanowiło rzecz jasna utrudnienie w rozwoju tego handlu. Dlatego też wielkość wymiany towarowej ZSRR-RFN była w tym okresie niewielka. Należy tu także przypomnieć, iż okres ten charakteryzował się zimnowojennym napięciem w stosunkach między Wschodem i Zachodem, którego elementem było wprowadzanie ograniczeń dostaw do krajów socjalistycznych, szczególnie o znaczeniu strategicznym. Część tych utrudnień została przez władze RFN zniesiona po

nawiązaniu stosunków dyplomatycznych ze Związkiem Radzieckim w 1955 r. W dniu 28 kwietnia 1958 r. została podpisana wieloletnia umowa handlowa i płatnicza, porozumienie o ogólnych zagadnieniach handlowych oraz protokół handlowy na 1958 r. W dniu 31 grudnia 1960 r. przedłużono ważność porozumień o ogólnych zagadnieniach handlowych i żegludze oraz zawarto nową umowę handlową i płatniczą na lata 1961-1963³⁶. Praktyka oparcia wymiany handlowej na umowie wieloletniej między Związkiem Radzieckim i RFN została przerwana w 1963 r. w związku z wstrzymaniem przez RFN dostaw rur stalowych o dużym przekroju.

Nowe bardziej sprzyjające warunki umownego uregulowania rozwoju wymiany handlowej między obu krajami powstały po podpisaniu wzajemnego układu o wyrzeczeniu się stosowania siły. Wzajemne wizyty czołowych osobistości obu krajów stworzyły przesłanki o możliwości szybkiego podpisania nowej wieloletniej umowy handlowej. Podczas wizyty ministra gospodarki RFN, jaka miała miejsce w Moskwie, uzgodniono wstępne rozpoczęcie rokowań w sprawie zawarcia wieloletniej umowy handlowej.

Podstawą wymiany handlowej Rumunii z RFN do 1954 r. były wymienne transakcje handlowe. W lutym 1954 r. między Komitetem Wschodnim Gospodarki Niemieckiej i rumuńską centralą handlu zagranicznego „Agroexport” podpisane zostało porozumienie o wymianie handlowej i płatnościach. W latach następnych obroty handlowe regulowane były protokołem rocznym uzupełniającym to porozumienie. Pierwsze długoterminowe porozumienie handlowe między Rumunią i RFN zawarte zostało 24 grudnia 1963 r. Ważność tego porozumienia została w lipcu 1965 r. przedłużona do końca 1969 r. po uzupełnieniu umowy odpowiednimi klauzulami zgodnie z postanowieniami EWG. Po tym terminie umowa ta była przedłużana automatycznie na dalszy roczny okres, o ile żadna ze stron nie wypowiedziała jej do 30 września.

Pierwszym aktem prawnym regulującym wymianę handlową między Czechosłowacją i Niemcami Zachodnimi było memorandum w sprawie handlu i stosunków gospodarczych Czechosłowacji z Bizonią z dnia 29 lipca 1947 r. oraz porozumienie płatnicze z 7 sierpnia 1947 r. Na podstawie tego memorandum w grudniu 1948 r. zawarte zostało porozumienie handlowe z Bizonią, a także protokół Komitetu Roboczego ds. Żeglugi na Łabie regulujący żeglugę rzeczną obu stron. W marcu 1949 r. porozumienie z 1948 r. zostało rozszerzone na francuską

---

³⁶ ZSRR-RFN 20 lat porozumienia w kwestiach ogólnych handlu i żeglugi, „Radziecki eksport” Nr 2/1978.

strefę okupacyjną Niemiec. Powyższe porozumienie uzupełnione pewnymi postanowieniami protokołów handlowych obowiązywało do początku lat 70.

Stosunki handlowe węgiersko-zachodnioniemieckie regulowane były początkowo na zasadzie memorandum o stosunkach handlowych Węgier z brytyjską i amerykańską strefą okupacyjną Niemiec z dnia 18 września 1947 r. W rok później na podstawie memorandum zawarto porozumienie handlowe Węgier z Bizonią, które następnie rozciągnięte zostało na francuską strefę okupacyjną. Przez 22 lata wymiana handlowa między RFN i Węgry odbywała się na podstawie corocznych protokołów handlowych. W 1970 r. rozpoczęły się rokowania węgiersko-zachodnioniemieckie w sprawie zawarcia umowy wieloletniej. Pierwsza tura tych rokowań przeprowadzona w kwietniu 1970 r. nie przyniosła rezultatu ze względu na stanowisko strony zachodnioniemieckiej uchylającej się od przeprowadzenia liberalizacji importu. Dopiero rokowania handlowe przeprowadzone we wrześniu zakończyły się zawarciem wieloletniej umowy handlowej. Umowa ta została parafowana w dniu 15 września w Bonn i podpisana podczas wizyty ministra gospodarki RFN K. Schillera w Budapeszcie w październiku 1970 r. Umowa obejmowała okres 5 lat (do grudnia 1974 r.) i przewidywała, iż obie układające się strony dołożą wszelkich starań dla rozszerzenia wymiany handlowej oraz popierania współpracy gospodarczej, przemysłowej i technicznej³⁷.

Stosunki gospodarcze między Niemcami Zachodnimi i Bułgarią bazowały początkowo na umowie z 1947 r. W październiku 1947 r. Bułgaria podpisała pierwsze porozumienie handlowe z brytyjską i amerykańską strefą okupacyjną Niemiec. Porozumienie to uzupełnione protokołem z 31 sierpnia 1949 r. stało się podstawą umowy bułgarsko-zachodnioniemieckich stosunków handlowych do 30 maja 1956 r., tj. do chwili wejścia w życie protokołu o handlu między Bułgarią i RFN. Jednocześnie podpisano protokół o płatnościach. Protokół z 30 maja 1956 r., który został przedłużony i uzupełniony postanowieniami protokołów rocznych, obowiązywał do lat 70.

Polityka kredytowa RFN wobec krajów socjalistycznych

Wzrastająca konkurencja na rynku międzynarodowym przy jednoczesnym wzroście transakcji handlowych obejmujących sprzęt inwestycyjny z kompletnymi obiektami przemysłowymi podniosły znaczenie kredytów eksportowych.

---

³⁷ E. Levčik, J. Stankowsky, *Industrielle Kooperation zwischen Ost und West*, Wien 1977.

W latach 50. w RFN w handlu zagranicznym operowano kredytami trzech kategorii: krótkoterminowe (do 6 miesięcy), średnioterminowe (6 miesięcy-4 lata) i długoterminowe (powyżej 4 lat). Zgodnie z ustawodawstwem RFN, kredyty mogły mieć zastosowanie przy transakcjach sprzedaży maszyn, wyposażenia przemysłowego i statków. Nie miały zastosowania przy dostawach surowców i półfabrykatów. Przez wiele lat władze zachodnioniemieckie prowadziły restrykcyjną politykę kredytową wobec krajów bloku wschodniego³⁸. RFN występowała na forum EWG jako przeciwnik rozszerzenia terminów spłaty kredytów długoterminowych poza ustalony konwencją berneńską okres 5 lat. Pod koniec lat 60. władze RFN zajmowały w tej sprawie bardziej elastyczne stanowisko, usiłując przy pomocy kredytów stworzyć szersze pole dla swojego eksportu do krajów socjalistycznych. W ramach największej w tym czasie transakcji gospodarczej między ZSRR i RFN podpisana została umowa kredytowa między Bankiem Handlu Zagranicznego ZSRR i zachodnioniemieckim Deutsche Bankiem, który w tej transakcji występował jako przedstawiciel 15 banków RFN przewidujących postawienie do dyspozycji Związkowi Radzieckiemu kredytu w wysokości 1,5 mld DM na okres 10-12 lat i oprocentowanego 6,25% w skali roku. Spłata kredytu była dokonywana dostawami gazu ziemnego. Warunki, na jakich został przyznany kredyt zachodnioniemiecki dla ZSRR, zostały poddane krytyce przez niektóre kraje zachodnie. Strona zachodnioniemiecka uznała te uwagi za nieuzasadnione. Sprawa udzielenia Związkowi Radzieckiemu dalszych znacznych kredytów była uważana w kołach wielkiego biznesu zachodnioniemieckiego za podstawowy środek istotnego rozszerzenia wymiany handlowej i kooperacji gospodarczej³⁹. Był on dyskutowany w związku z coraz bardziej krystalizującymi się projektami wielkich inwestycji, w jakich RFN mogła wziąć udział na terenie ZSRR. W pierwszym rządzie chodziło o budowę przy ewentualnym udziale firmy Daimler-Benz wielkiej fabryki samochodów ciężarowych.

Złagodzone zostały również kryteria czasookresu udzielenia kredytów długoterminowych dla NRD. Władze EWG podjęły w tym czasie decyzję o możliwości przyznania temu krajowi kredytów na okres od 5 do 8 lat, a nawet dłuższych w przypadku dokonywania przez NRD zakupów większych partii dóbr inwestycyjnych. Pod uwagę były brane również konkurencyjne oferty i warunki stawiane przez kraje trzecie. O kredyty zachodnioniemieckie ubiegały się również inne kraje RWPG (poza Węgrami). Problem uzyskania kredytów przez Polskę był

³⁸ Z. Klimiuk, *Restrykcje handlowe Zachodu wobec krajów bloku komunistycznego na przełomie lat 50. i 60. XX w.*, „Wiedza Obronna” Nr 2-3/2015, s. 129-155.

³⁹ *Nowy etap ekonomiczskowo sotrudniczestwa SSSR s kapitalisticzeskimi stranami*, Izd. Nauka, Moskwa 1978, s. 142.

dyskutowany podczas negocjacji handlowych prowadzonych w 1969 r. Strona zachodnioniemiecka, mimo poprzednich wyraźnych aluzji, nie wyraziła zgody na przyznanie kredytów na możliwych do przyjęcia warunkach. Stawiane przez stronę zachodnioniemiecką warunki oprocentowania na poziomie 9% rocznie były nie do przyjęcia.

Stanowisko przynajmniej części kół gospodarczych RFN odnośnie przyznawania kredytów dla innych krajów socjalistycznych naświetlił koloński tygodnik „Deutsche Aussenwirtschaft” (nr 21/1970) stwierdzając, iż kraje te wystąpiły z żądaniami do RFN otrzymania długoterminowych kredytów na podobne oprocentowanie co ZSRR. Władze niemieckie uznały te żądania za wygórowane. W artykule tym stwierdzono, iż „RFN jest gotowa przy większych transakcjach dostawczych przyznać długoterminowe kredyty o normalnym oprocentowaniu, o ile negocjowana transakcja jest interesująca z gospodarczego punktu widzenia. Inne oczekiwania są nierealne”. Czynniki oficjalne w RFN stwierdziły, iż sprawa udzielenia kredytów nie znajdowała się w gestii rządu federalnego. Rząd mógł jedynie udzielić gwarancji firmom przyznającym kredyty. Jednocześnie w RFN obserwowano zaniepokojenie działalnością innych państw, które przyznawały krajom bloku wschodniego, a zwłaszcza Związkowi Radzieckiemu długoterminowe kredyty. Wyrazem tego zaniepokojenia był m.in. apel min. Schillera o koordynację polityki kredytowej w odniesieniu do krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

Kooperacja produkcyjna RFN z krajami RWPG

Kooperacja gospodarcza RFN z krajami socjalistycznym była zjawiskiem po II wojnie światowej stosunkowo nowym. Na jej zapoczątkowanie i rozwój wpłynęło wiele czynników gospodarczych, jak i politycznych. Ważnym czynnikiem rozwoju stosunków kooperacyjnych między RFN i Europą Środkowo-Wschodnią była poprawa klimatu politycznego w stosunkach między Wschodem i Zachodem, a zwłaszcza w stosunkach między Niemcami Zachodnimi i krajami bloku wschodniego⁴⁰. Zasadniczy wpływ na zawieranie związków kooperacyjnych z przedsiębiorstwami krajów socjalistycznych miały czynniki gospodarcze: dążenie do utrzymania i rozszerzenia rynków zbytu, napięcia na rynku pracy oraz ściśle handlowy rachunek kosztów produkcji itd. Należy podkreślić, iż również

---

⁴⁰ L.Ciamaga, E. Tabaczyński, *Kooperacja na tle współpracy gospodarczej Wschód-Zachód. Problemy handlu zagranicznego*, PWE, Warszawa 1973, s. 3-35.

kraje socjalistyczne w celu realizacji ambitnych zadań rewolucji naukowo-technicznej, aktywnie współdziałały w nawiązywaniu związków kooperacyjnych. Trzeba podkreślić, iż inne kraje Europy Zachodniej wyprzedziły RFN w nawiązywaniu kooperacji gospodarczej (naukowo-technicznej, produkcyjno-handlowej, finansowej). Pomyślnie rezultaty tych powiązań były niewątpliwie bodźcem dla kół gospodarczych RFN do zacieśnienia stosunków gospodarczych i nawiązania kooperacji z krajami socjalistycznymi. Kooperacja z RFN istniała w praktyce dopiero od kilku lat i prowadzona była w różnych warunkach i zakresie. Brak było w owym czasie dokładnego sprecyzowania granic pojęcia kooperacji. Nie było również materiału statystycznego ilustrującego liczbę porozumień kooperacyjnych, charakter tych powiązań oraz efekty ekonomiczne. Sprawę komplikował również fakt powstawania wielostronnych porozumień kooperacyjnych, w których brało udział kilka firm i przedsiębiorstw z różnych krajów⁴¹. Współpraca przemysłowa między Polską i RFN o charakterze kooperacyjnym np. zapoczątkowana została w latach 60. Kontrakty kooperacyjne zawierane były w czterech zasadniczych formach:

- a) zakup licencji na produkcję i sprzedaż gotowych wyrobów do RFN, Berlina Zachodniego i na rynki krajów trzecich;
- b) umowa zleceniowa na dostawę elementów i podzespołów do produkcji finalnej w oparciu o dostarczoną dokumentację;
- c) umowa o wspólnej produkcji artykułów i sprzedaż na rynki krajów trzecich pod wspólną marką;
- d) umowa o uszlachetnieniu produkcji na podstawie współpracy ciągłej.

Pierwszym poważnym porozumieniem kooperacyjnym była umowa między fabryką maszyn w Głogowie i zachodnioniemiecką firmą IBAG-Neustadt. W następstwie tego porozumienia powołana została we wrześniu 1965 r. firma DEPOLMA (Deutsch Polnische Maschinenhandels-gesellschaft mbH) z udziałem kapitałów Polimexu i IBAG. Do 1971 r. zawarto następujące kontrakty kooperacyjne z firmami zachodnioniemieckimi i zachodniobierlińskimi:

- a) CHZ Universal zawarła umowę kooperacyjną z firmą AEG Telefunken (Berlin Zachodni) na produkcję gramofonu ze zmiennaczem (bez obudowy). Wartość tych dostaw do RFN wynosiła w ciągu 3 lat (do 1971 r.) ok. 7 mln zł dewizowych;
- b) Fabryka Urządzeń Mechanicznych w Porębie kooperowała na podstawie kontraktu podpisanego w 1968 r. przez CHZ Metalexport

⁴¹ J. Maciejewicz, *Licencje w handlu ZSRR z rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi*, „Sprawy Międzynarodowe” Nr 11/1980.

z zachodnioniemiecką firmą Waldrich-Siegen w produkcji obrabiarek. Producenci dostarczali sobie wzajemnie podzespoły do frezarek, przy czym rozważany był eksport tych maszyn na rynki krajów trzecich pod marką Poręba-Waldrich;

- c) w 1970 r. CHZ Metalexport zawarła umowę kooperacyjną z zachodnioniemiecką firmą Wefanwerke na budowę specjalnej frezarki na podstawie dostarczonej dokumentacji. Producentami tej maszyny były Zakłady Ponar-Pornin w Porębie;
- d) innym typem porozumienia kooperacyjnego była zawarta przez CHZ Metronex umowa z Siemensem (Berlin Zachodni) na produkcję podzespołów do oscylografów przy użyciu specjalnych narzędzi dostarczonych przez Siemens;
- e) dwa kontrakty kooperacyjne zawarł z firmami zachodnioniemieckimi Centromar oraz kilka kontraktów na elementy do samochodów osobowych podpisał POL-MOT i Polimex.

O zainteresowaniu producentów zachodnioniemieckich kooperacją z Polską w przemyśle obrabiarek, elektrotechnicznym i elektronicznym świadczyły nowe propozycje takich firm jak: Telefunken AEG w sprawie kooperacji przy produkcji i sprzedaży magnetofonów, Asoama Werke-elektrotechnika, Wewag-Duesseldorf- niektóre rodzaje obrabiarek, Henschel-silniki, Rheistahl-współpraca w dziedzinie przemysłu okrętowego, Standard Electronic Lorenc-dalekopisy. Niektóre z wynegocjowanych umów kooperacyjnych przewidywały dostawę przez Polskę pewnych elementów do budowy maszyn i urządzeń⁴².

Z powyższego zestawienia zawartych i negocjowanych porozumień kooperacyjnych wynika, iż duże zainteresowanie współpracą przemysłową z Polską wykazywały zwłaszcza firmy zachodniobierlińskie. Wiązało się to w znacznej mierze z bliskością wzajemnych rynków zbytu, a także niedostatkiem siły roboczej w Berlinie Zachodnim. Gros kontraktów kooperacyjnych dotyczyło przemysłu maszynowego, elektromaszynowego i elektronicznego. Poczyniono także kroki w dziedzinie kooperacji w przemyśle lekkim. Informacje na temat kooperacji RFN z innymi krajami RWPG były fragmentaryczne i nie dawały podstaw do pełnej oceny tego zjawiska. W przypadku kooperacji z największym kontrahentem handlowym RFN, jakim był Związek Radziecki, poczyniono w tym zakresie dopiero pierwsze kroki. Znaczny rozgłos w prasie fachowej uzyskała wielka transakcja kooperacyjna negocjowana na Targach Przemysłowych w Hanowerze, dotycząca budowy dwóch wielkich zakładów produkcji rur o średnicy 2,5 m.

⁴² M. Tomala, *Polska-RFN. Gospodarka. Stosunki ekonomiczne*, PWE, Warszawa 1973.

Jeden z tych zakładów miał powstać w Związku Radzieckim, drugi w RFN. Wartość tego kontraktu kooperacyjnego, którego wykonania ze strony RFN podjęły się zakłady ThyssenRoehrwerke wynosiła 1 mld DM. Od momentu podpisania układu radziecko-zachodnioniemieckiego aktywność kół handlowych i przemysłowych w dziedzinie kontaktów gospodarczych z ZSRR systematycznie rosła. Daleko w tym czasie posunięte były rozmowy handlowe z firmą Daimler-Benz ze Stuttgartu w sprawie ewentualnej budowy wspólnie z innymi firmami zachodnioeuropejskimi fabryki samochodów nad Kamą. Pojawiły się (oficjalnie jeszcze nie potwierdzone) pogłoski o propozycjach Siemens'a budowy fabryki sprzętu elektronicznego. Inny duży koncern miał prowadzić rozmowy sondażowe na temat budowy zakładów mas plastycznych.

Węgry należały do najbardziej aktywnych krajów RWPG, jeśli chodzi o związki gospodarcze z Zachodem, w tym również kooperację przemysłową z krajami zachodnimi. Powiązania kooperacyjne miały służyć podniesieniu poziomu technicznego przemysłu oraz polepszenia organizacji pracy. Oczekiwano, iż kooperacja taka przyczyni się do poprawy bilansu płatniczego kraju poprzez wzrost eksportu oraz umożliwi poprawę zaopatrzenia wewnętrznego. Instancjami kierującymi i kontrolującymi transakcje kooperacyjne były: 1) Międzyresortowa Komisja ds. Kooperacji, 2) Państwowy Urząd Postępu Technicznego dokonujący wspólnie z Komisją Planowania oceny projektów kooperacyjnych, 3) Bank Handlu Zagranicznego kontrolujący finansową stronę transakcji kooperacyjnych, 4) spółki Huniooop i Intercoop-pośredniczące w zawieraniu transakcji kooperacyjnych z Zachodem. Kooperacja między Węgrami i krajami zachodnimi przybrała formy wspólnej produkcji i sprzedaży do krajów trzecich, montaż z części dostarczonych przez partnera z częściami własnymi i eksportu gotowych towarów do krajów trzecich, produkcji na podstawie licencji i technologii dostarczonej przez partnera i opłaty za licencje na gotową produkcję, czy wreszcie dostaw elementów do wyrobów produkowanych u partnera⁴³. Powiązania kooperacyjne Węgier rozwijały się w szybkim tempie od chwili wprowadzenia nowego mechanizmu gospodarczego. W ciągu 1968 r. Węgry zawarły 26 porozumień kooperacyjnych, w tym 10 z RFN, 5 ze Szwecją, 4 z Austrią, 3 z Holandią, 2 z Wielką Brytanią i 2 ze Szwajcarią. W 1969 r. przedsiębiorstwa węgierskie kooperowały z 42 firmami z krajów kapitalistycznych, co oznaczało prawie 2-krotny wzrost powiązań kooperacyjnych w porównaniu z 1968 r. Przykładowe umowy kooperacyjne Węgier z firmami zachodnioniemieckimi były następujące:

---

⁴³ K. Mehls, *Voraussetzungen, Formen und Bedeutung der Westdeutschen Kapitalexporte 1952-1958*, Bonn 1960.

- a) przedsiębiorstwo produkcji części do maszyn włókienniczych KAEV zawarło kontrakt z zachodnioniemiecką firmą Stucker na wspólną produkcję klejarki do osnów;
- b) przedsiębiorstwo Hodep podpisało umowę kooperacyjną z firmą RFN Hako w sprawie koprodukcji małych ciągników i sprzętu przyczepnego. Hako miała dostarczyć małe traktory, a Węgry sprzęt przyczepny. Maszyny te były sprzedawane w kraju i eksportowane;
- c) CHZ Chemolimpex nawiązała kontrakt kooperacyjny z firmą zachodnioniemiecką, która dostarczyła dokumentację i licencję na produkcję farb. Wspólne produkowane farby przeznaczone były w znacznym stopniu na eksport;
- d) na podstawie trójstronnej kooperacji czeskosłowackiej (Prago-Invest), zachodnioniemieckiej (Claudius Peters Co.) i węgierskiej (Nikex) wybudowana została cementownia o mocy 1 mln t cementu rocznie;
- e) inne porozumienie trójstronne czeskosłowacko-węgiersko-zachodnioniemieckie (Invest-Technoimpex-Sucker Gebr.) nawiązało kooperację w dziedzinie produkcji maszyn włókienniczych. Około 50% części do maszyn dostarczył Sucker, zaś resztę Węgry. Maszyny były sprzedawane w Czechosłowacji i w innych krajach bloku radzieckiego.

Znaczną aktywność w zakresie rozwijania kooperacji przejawiała Rumunia. W odróżnieniu od Węgier, w Rumunii nie podkreślano samodzielności przedsiębiorstw w nawiązywaniu kontaktów kooperacyjnych. Podobnie, jak w większości innych krajów socjalistycznych brak było pełnego obrazu co do ilości i form zawartych porozumień kooperacyjnych. Rumunia prowadziła z krajami zachodnimi kooperację na zasadzie komplotacji, tj. podejmowała ona wspólną produkcję na podstawie obcej licencji i dokumentacji oraz realizowała budowę kompletnych obiektów przemysłowych wspólnie z partnerami zachodnimi. Zachodni partner dostarczał przy budowie kompletnych obiektów przemysłowych dokumentację i wyposażenie techniczne, przy czym Rumunia dostawy te spłacała przynajmniej częściowo produkcją powstałą na bazie tego przedsięwzięcia. Istniała również kooperacja handlowa w zakresie sprzedaży produktów na rynki krajów trzecich. Rumunia założyła zagranicą 13 spółek handlowych z udziałem kapitału obcego. Zasady kooperacji przemysłowej i technicznej Rumunii z RFN ustalone zostały w porozumieniu z 3 sierpnia 1967 r. zawartym podczas wizyty ówczesnego ministra spraw zagranicznych (później kanclerza RFN) W. Brandta w Bukareszcie. Na mocy tego porozumienia powołana została specjalna komisja mieszana, która odbyła dwa posiedzenia w 1967 r. i 1968 r. Rumunia, podobnie jak Polska, występowała o bezcłowy eksport do RFN

wyrobów przemysłowych produkowanych na podstawie porozumień kooperacyjnych. Przykłady kooperacji przemysłowej Rumunii z RFN były następujące:

- a) w kooperacji z firmą Stelz-Kontrakt wybudowane zostały dwie fabryki przełączników niskich napięć. Część wspólnie produkowanych urządzeń była eksportowana na rynki krajów trzecich, dlatego też dokonano rozgraniczenia rynków zbytu za granicą;
- b) od szeregu lat przemysł hutniczy Rumunii współpracował w zakresie produkcji i zbytu z zachodnioniemiecką Gutehoffnungshuetto. Działała specjalna komisja, która badała aktualne możliwości rozszerzenia współpracy, w tym również eksportu na rynki krajów trzecich;
- c) interesującym przykładem wielostronnej współpracy kooperacyjnej była budowa w 1969 r. fabryki radiatorów przez firmę szwedzką (Malous), francuską (Sorice) oraz zachodnioniemiecką (Werner Stumpf). Spłata należności za wybudowaną fabrykę nastąpiła w produktach gotowych w ciągu 3,5 lat od uruchomienia obiektu;
- d) innym interesującym przykładem kooperacji z RFN była współpraca rumuńskiego przemysłu maszynowego z Motoren und Turbinen Union, filią zachodnioniemieckiej firmy MAN. W ramach tego porozumienia zakłady rumuńskie dostarczały wymienionej firmie pompy wtryskowe o wartości 1 mln DM miesięcznie;
- e) do dużych porozumień kooperacyjnych zawartych między Rumunią i RFN zaliczyć należy również kontrakt na budowę zakładu amoniaku o produkcji 1000 ton dziennie. Wyposażenie dostarczone zostało przez zachodnioniemiecką firmę Bochumer Chemie und Handelscontor (Bochaco). Wartość dostaw wynosiła 72 mln DM. Zawarto kontrakt w sprawie wyłączności eksportu rumuńskich nawozów sztucznych dostarczonych przez tą fabrykę.

Podsumowanie

RFN należała w okresie powojennym do ścisłej czołówki światowych eksporterów kapitału. Świadczył o tym zarówno jej wysoki udział w globalnym eksporcie kapitału, jak również w zakresie inwestycji bezpośrednich oraz świadczeń na rzecz krajów rozwijających się i organizacji międzynarodowych. W latach 1960-81 udział RFN zarówno w światowym eksporcie netto kapitałów długoterminowych, jak i świadczeniach na rzecz krajów rozwijających się oscylował wokół 10%, co pozwoliło jej na zajęcie 4-5 miejsca wśród światowych eksporterów kapitału.

Pod względem dokonanych inwestycji bezpośrednich Niemcy Zachodnie już od dłuższego czasu zajmowały trzecie miejsce wśród światowych potęg w tej dziedzinie, ustępując jedynie Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii. Wysoka pozycja RFN w dziedzinie obrotów kapitałowych odpowiadała jej roli ekonomicznej wśród wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych. W rezultacie powojennego rozwoju Niemcy Zachodnie stały się, pod względem potencjału gospodarczego, trzecim mocarstwem światowym oraz drugim (wraz z Japonią) wśród krajów kapitalistycznych. Siłę gospodarki RFN stanowił w dużej mierze handel zagraniczny. W latach 80. eksport towarowy z tego kraju osiągnął prawie poziom eksportu amerykańskiego. Również w dziedzinie międzynarodowych stosunków finansowych RFN zajmowała silną pozycję. Zgromadzone w RFN rezerwy dewizowe były w 1979 r. prawie trzykrotnie wyższe niż brytyjskie czy francuskie. Stosunki gospodarcze RFN z krajami bloku komunistycznego miały dla niej do 1970 r. znaczenie marginalne i nie wpłynęły w istotnym stopniu na przebieg procesów wzrostowych i rozwojowych. Nie miały również większego znaczenia dla dynamiki i struktury handlu zagranicznego RFN. W strukturze inwestycji kapitałowych RFN natomiast obejmujących również inwestycje bezpośrednie udział krajów bloku radzieckiego kształtował się w tym czasie na poziomie znacznie poniżej jednego procenta i nie odgrywał praktycznie żadnego znaczenia. Przeprowadzona analiza potwierdza w pełni „na tak” postawioną na początku opracowania hipotezę badawczą.

Bibliografia

- W.S. Bebko, *Nowyje tiendenci wywoza kapitała*, Moskwa 1968.
- A. Belcuk, *Wywóz kapitała iz Zapadnoj Giermanii*, Moskwa 1957.
- E. Bryl-Warewicz, *Inwestycje kapitałowe a polityka zagraniczna RFN*, Warszawa 1979.
- L. Ciamaga, E. Tabaczyński, *Kooperacja na tle współpracy gospodarczej Wschód-Zachód. Problemy handlu zagranicznego*, Warszawa 1973.
- J. Czech-Rogosz, *Ewolucja społecznej gospodarki rynkowej w RFN*, Katowice 2005.
- Die Wirtschaft Kapitalistischer Laender in Zahlen*, „IPW Forschungshefte” Nr 4/1977.
- Die Zahlungsbilanz der Bundesrepublik Deutschland mit dem Ausland 1971 bis 1983. Beilage zu Statistische Beihefte, Reihe 3 Zahlungsbilanzstatistik Nr 7/1984.*
- „DWI-Berichte” Nr 9/1953.
- J. Edwards and K. Fischer, *Banks, finance and investment in Germany*, Cambridge 1994.
- Entwicklung des Energieverbrauchs in der BRD. Mineraloelwirtschaft*, Hamburg 1978.
- L. Erhard, *Deutsche Wirtschaftspolitik. Der Weg der Sozialen Marktwirtschaft*, Econ Verlag, Duesseldorf/Wien 1962.

- W. Fiedorow, *Aktualnyje woprosy ekonomiczeskich swiaziej SSSR i FRG*, „Mirowaja Ekonomika i Miedzunarodnyje Otnoszenija” Nr 9/1980.
- H. Giersch, Paque K., Schmieding H., *The fading miracle. Four decades of market economy in Germany*, Cambridge University Press, 1992.
- W. Grabska, *Nowa strategia gospodarcza NRF*, „Sprawy Międzynarodowe” Nr 23/1970, Zeszyt 7.
- F. Heidhues, *Zur Theorie der internationalen Kapitalbewegungen*, Tuebingen 1983.
- Z. Kamecki, *Niektóre ogólne problemy kooperacji Wschód-Zachód*, „Handel Zagraniczny” Nr 11/1973.
- F. Kapelinskij, *Torgowlja SSSR s kapitalstyczeskimi stranami posle wtorej mirowoj wojny, Miedzunarodnyje otnoszenija*, Moskwa 1970.
- Z. Klimiuk, *Niektóre czynniki wzrostu gospodarczego RFN w okresie powojennego „cudu gospodarczego” (1950-70)*, „Konińskie Studia Społeczno- Ekonomiczne” Nr 4/2015.
- Z. Klimiuk, *Restrykcje handlowe Zachodu wobec krajów bloku komunistycznego na przełomie lat 50. i 60. XX w.*, „Wiedza Obronna” Nr 2-3/2015.
- Z. Klimiuk, *Zmiany w strukturze i obrotach kapitałowych RFN po II wojnie światowej spowodowane rewaluacją marki zachodnioniemieckiej (do 1985 r.)*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” KUL, Tom 6 (42)/2014, nr 2.
- R. Kotowski, *Finansowanie handlu zagranicznego w krajach kapitalistycznych*, SGPiS, Warszawa 1969.
- F. Levcik, J. Stankowsky, *Industrielle Kooperation zwischen Ost und West*, Wien 1977.
- J. Maciejewicz, *Licencje w handlu ZSRR z rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi*, „Sprawy Międzynarodowe” Nr 11/1980.
- K. Mehls, *Voraussetzungen, Formen und Bedeutung der Westdeutschen Kapitalexporte 1952-1958*, Bonn 1960.
- Monatsberichte der Deutschen Bundesbank*, nr 3/1987.
- Monatsberichte der Deutschen Bundesbank*, nr 10/1984.
- Nowyj etap ekonomiczeskowo sotrudniczestwa SSSR s kapitalistyczeskimi stranami*, Moskwa 1978.
- Nowyj etap ekonomiczeskiego razwitija SSSR s razwitymi kapitalistyczeskimi stranami*, Moskwa 1978.
- S. Rączkowski, *Rozliczenia międzynarodowe*, Warszawa 1977.
- J. Rutkowski, *Ekspansja kapitału zachodnioniemieckiego za granicą*, „Przegląd zachodnio-pomorski”, Nr 1-8/1963.
- G. Sokolnikow, *Nauczno-techniczeskij potencjał FRG*, „Morowaja Ekonomika i Miedzunarodnyje Otnoszenija” Nr 3/1979.
- P. Standtke, *Der Handel mit dem Osten*, Baden-Baden 1968.

M. Tomala, *Gospodarka RFN wczoraj, dziś i jutro*, Warszawa 1979.

M. Tomala, *Polska-RFN. Gospodarka. Stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1973.

C. Tyszka, *Handel zagraniczny RFN w fazie osłabienia*, „Rynki Zagraniczne” z 19 III 1981 r.

W celiach dalszego rozwoju targowo-ekonomicznych relacji SSSR i FRG, „Wniesz-niaja torowlja” Nr 1/1982.

J. Zajda, *Systemy bankowe w gospodarce kapitalistycznej*, Warszawa 1974.

ZSRR-RFN 20 lat porozumienia w kwestiach ogólnych handlu i żeglugi, „Radziecki eks-port” Nr 2/1978.

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest opisanie intensywności powiązań handlowo-inwestycyjnych RFN z krajami bloku komunistycznego w okresie od zakończenia II wojny światowej do 1970 r. na tle ich powojennej ekspansji kapitałowej w ramach gospodarki światowej. Podstawowe znaczenie ma natomiast stwierdzenie w opracowaniu, iż do 1970 r. biorąc pod uwagę powojenną ekspansję kapitałową i handlową RFN w ramach gospodarki światowej oraz wysokie tempo wzrostu gospodarczego i wysoki jej udział w produkcji światowej, stosunki z krajami bloku radzieckiego miały z punktu widzenia gospodarki zachodnioniemieckiej charakter marginalny, na co bez wątpienia istotny wpływ wywarły nieregulowane stosunki polityczne będące konsekwencją II wojny światowej. Barię stanowiła również odmiennosc systemów społeczno-gospodarczych, a przede wszystkim nieprzystosowanie systemu nakazowo-rozdziałczego w krajach realnego socjalizmu do nawiązywania bezpośrednich kontaktów gospodarczych z zagranicą z pominięciem najwyższego szczebla politycznego. Kraje bloku komunistycznego traktowały natomiast współpracę z RFN jako szansę na pozyskanie nowych technologii niezbędnych do modernizacji swoich gospodarek, które w tym czasie znajdowały się już w sytuacji powiększającej się „luki technologicznej” w stosunku do krajów wysokorozwiniętych.

SŁOWA KLUCZOWE: RFN, gospodarka zachodnioniemiecka, wzrost gospodarczy, inwestycje bezpośrednie, blok komunistyczny, wymian handlowa, struktura eksportu i importu, kooperacja przemysłowa, pomoc rozwojowa, nowe technologie.

Summary

The objective of this study is to describe the intensity of the trade and investment links between the Federal Republic Germany and the countries of the communist bloc in the period between the end of World War II and 1970, in the context of the country's expanding position in capital flows in the global post-war economy. The fundamental assertion presented in the study is that until 1970 the relations with the Soviet Bloc countries, were-taking into account the West Germany's post-war capital and trade expansion,

the country's high rate of economic growth, as well as its high share in the production of the global economy- of marginal character, which was undoubtedly influenced by unregulated political relations resulting from the World War II. The dissimilarity of socio-economic system, and above all, the inability of the centrally planned economy in the socialist countries to establish direct economic contacts with the rest of the world without the involvement of the highest political level, also constituted important obstacles in this case. On the other hand, the communist bloc countries, which at that time were already faced with growing technological gap towards the developed economies, perceived cooperation with the FRG as an opportunity to acquire new technologies.

KEY WORDS: Federal Republic of Germany, West Germany's economy, economic growth, direct investments, communist bloc, trade exchange, structure of exports and imports, industrial cooperation, development aid, new technologies.

Nota o autorze:

Zbigniew Klimiuk – dr hab. nauk ekonomicznych (specjalności: bankowość, finanse międzynarodowe, historia gospodarcza, polityka gospodarcza). Profesor nadzwyczajny w Instytucie Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie. Wcześniej pracował m.in. w SGH i w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Odbił praktyki i szkolenia w zagranicznych instytucjach finansowych. Autor 4 monografii, ok. 210 artykułów naukowych i publicystycznych oraz rozdziałów w monografiach. Ekspert Polskiego Lobby Przemysłowego im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Warszawie.